

A HÚSVÉTI TOJÁS MINT JELKÉPES TÁRGY

A tojás-szimbolika és alapja

A tojás természetes mivoltában is összetett szimbolikájú tárgy. Legszembetűnőbb tulajdonságai elvont fogalmakkal kapcsolatos interpretációkat sugallnak.

Szabályos, önmagába visszatérő gömbölyded alakjával a teljességet, a testrészek – arc, szaporítószervek – kerületeit, hajlatait, illetve az emberi bőr színét, épségével azok teljességét, integritását idézi. Ez ad alapot arra, hogy rituális körülmények közt egészség- és szépségvarázslásra használják. A népi képzelet szerint ugyanis az egészséges ember és állat csakis kerekded idomú lehet, s ezt a hasonló tulajdonságú tárgy analógiásan előidézheti. Besenyőtelnékén úgy tartják, aki frissen tojt meleg tojással az arcát megsimogatja, s azt mondja:

Ilyen ép legyek!

Ilyen szép legyek!

A betegség nem fog rajta (Berze Nagy 1910: 29).

Hódmezővásárhelyen, Mezőkövesden és Gyimesben hasonló jókívánsággal keríti körül a keresztanya újszülött keresztgyermeké arcát, amikor először hozzák látogatóba hozzá. A Somogy megyei Kéthelyen a vőlegényes házba érkező újasszony elé a küszöbre teszik, hogy azt átlépve „mindig olyan gömbölyű, karikós legyen” (Kiss L. 1919: 89; Herkely 1939: 225. Antal Mária szíves szóbeli közlése). Hasonló hatásúnak tartják a marha lába elé első kihajtáskor helyezett tojást is, mely, „úgy mondják, az állatot a megsántulástól is megóvjá” (Körös-Gömör: Nemes 1907: 169–170, Vas megye: Varga I. 1920: 57–64).

Homorú belsejű, gömbalakú sárgája, áttetsző fehérje sok népből a világteremtéssel kapcsolatos kozmikus asszociációkat kelt, a például a finneknél:

...a tojás legalsó része
alsó földdé átváltozik,
a tojásnak felső része
felső éggé átváltozik;
sárgájának felső része
világító fényes nappá,
fehérjének felső része
átváltozik halvány holddá;
ami a tojásban tarka,
az az égen csillagokká,
a fekete foltok benne
fenn az égen fellegekké...
(Kalevala, 1. ének, Nagy Kálmán ford.)

A tojáshoz számos más népnél, így a hinduknál, ókori egyiptomiaknál, görögöknél, kínaiaknál is világteremtő mondák kapcsolódnak. Gyakran maga a világteremtő vagy mindenható istenség is tojásból született (Pál–Újvári 2001: 479). A keresztényeknél a tojás Krisztus-jelkép: a Sándor kódex a fehérjét Krisztus eredendő bűntől mentes lelkéhez, a sárgáját, mint az élet forrását, Krisztus istenségéhez hasonlítja, aki által minden élet van. (Sándor codex 1874: 216; lásd még Dömötör T. 1979: 98).

Az új asszonyt a vőlegény házába való bevezetésekor tojásra léptették, vagy tojást gurítottak az ülőhelye alá lakodalmi étkezéskor, hogy a könnyű szülést, termékenységet biztosítsák (Pócs 1982b: 305).

Az újjászületésre utaló jelentése magyarázhatja, hogy a történelem során sok népnél, így az ókori egyiptomiaknál, görögöknél, etruszkoknál, sőt a korai keresztényeknél is sírmelléklet és a halotti lakoma része. Ma a székelyföldi katolikus templomokban a húsvéti Krisztus-sír melléklete. A csíráatlan, üres, kifújtt tojáshéjat ugyanakkor az Atlanti-óceántól az Urálig bőjti és halálkivívó szertartások kellékeként, halálszimbólumként alkalmazták (Verebélyi 1993a: 89). A közelmúltban Tötszegi Tekla figyelt fel rá, hogy a második világháborúig Magyarfenesen az esküvő idején a menyasszony kapuját két zöldág csúcsára helyezett két maszkos szalmabábú, a kapu fölötti teret pedig két sor kifújtt tojásfüzér „díszítette”. Nyilvánvaló, hogy falu fiatalsága által felállította jelképes együttes a leányállapot megszűntét, „halálát” jelképezte. A tojást hívogatáskor párosával a meghívottak adták össze, a belsejéből az asszonyok laskát gyúrtak a lakodalmi ételhez.

A tojás mint megosztható élelem, az összetartozás, a közösségi kohézió megerősítője; kezdő alkalmakkor pedig, valamely élő személynek adományozva egy meghatározott szimbolikus címzett javát szolgáló áldozati adomány (a címzett lehet például első kihajtáskor a legelőre menő állat, új asszony fogadásakor a majdan születendő gyermek, halottra emlékezéskor az elhunyt). Gyimesben azt mondják, kezdetlensége, épsége, természetessége teszi az utóbbi szerepre alkalmassá (saját gyűjtés, 1999).

A keresztény középkorban oltáriszentség-jelkép (Verebélyi 1993a: 92), mert egyszerre étel és a létszintek közti kommunikáció megtestesítője. Ezt a szakrális funkcióját őrizi népi használata: a sírjából feltámadó Krisztus jelképeként számos húsvéti népszokás tárgyi kelléke (Pál–Újvári 2001: 480).

A húsvéti tojás szimbolikája

A fent már bemutatott funkciók és jelentések húsvétkor felfokozódva vannak jelen az ünnep szimbolikus tartalma, valamint az alkalmazott szimbolikus színező- és mintázó anyagok és technikák jelentései, továbbá az egyházi benedikció és az ünnepi használat következtében. Az ünnepi tojást a 4. századtól részesítették egyházi áldásban, és a 12. századtól kötelező módon rendelték el megszentelését (Pál–Újvári 2001: 479).

A készítő

A tojásírás házimunka vagy specialista munkája, a tojásírók majdnem kizárólag nők (Malonyay 1909: 259).

215. kép. Tojásírás. Klézse (Moldva), Bartis Klára felvétele, 2002

Kézügyesség és hagyományozás útján elsajátított tudás kell hozzá, amellyel egyes falvakban többen, másokban kevesebben rendelkeznek. Például: „Háromszékmegyében legszébb tojásírás van még a Feketeügy baloldalán, a berecki hegycsoport vidékén, Bereck, Lemhény, Osdola, Gelence, Zabola, Páva, Kovászna, Papolc, Zágon, Bárkány, Nagypatak és Bodzafordulón. A Feketeügy jobboldali vidékén Polyán (most Kézdikővár), Kézdi-Szentlélek és Torján. Az Olt jobb oldalán, a hermánybaróthi hegyvidéken, Előpatakon, Árapatakon és Hídvégen. Amint távolodnak a községek a hegyektől, hanyatlik bennük a tojásírás művésze is. Tovább menve a hegyektől, a Feketeügy közelében levő síkságon és a Szépmezőn fekvő több községben egyáltalán senki sem tud tojást írni és akárhány községet a tojásírásért vándorló oláh asszonyok sem keresnek fel. Ezek ugyanis húsvét előtti nagyhéten, festékeikkel s eszközeikkel útra kelnek, a szomszédos községekben házalva, bekiáltanak minden házhoz: »Asszonyom! nem iradnak dojázt?»» (Malonyay 1909: 270).

A táji típusokról

A magyar szakirodalom a moldvai (Nyisztor 1994, Duma 2004, Csuzi–Takács 2004, Gazda 2006c), bukovinai (Szabó I. 1905, Sebestyén 1989), székelyföldi típusokon kívül (beleértve a háromszékit (Malonyay 1909, Lőrinczi 2001),¹ gyergyóit (Kissné Portik 1999),² gyimesit (Kovács D. 1994, Demeter 1999, Antalné Tankó 2004), a barcaságit (Seres 1984,

1 Malonyay a Balázs Márton által gyűjtött anyagot hasznosítja

2 Kissné Portik Irén a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének hallgatójaként államvizsga-dolgozatot írt a témából. Gazdag gyűjteményét a gyergyószárhegyi Lázár kastélyban helyezte el.

Dunăre 1974), a Hunyad vidékét (Téglás 2006: 9–52, Demeter 2006), Nagy-Küküllő megyeit (Téglás 2006: 55–100), Bereg vidékét (Szabó L. 1963), baranyait (Arnold 1911), palócföldöt (Fábián 1908, Malonyay 1922, Makoldiné Papp 1994) mutatta be részletesebben. „Vidék szerint változnak a díszítések s a rajzokon ott a faji és helyi sajátosságok jellege. Ezért ismerhetünk rá az illető községre [...], megállapíthatja a tájékozott kutató, hogy milyen nemzetiség s melyik vidék termékei ezek. [...] Erdély tojásgyűjteménye gazdagabb és változatosabb a többi magyarországi húsvéti tojásoknál” (Malonyay 1909: 259).³

379. ábra. Ekevasas tojáshím (Malonyay 1909: 52. 10. ábra)

380. ábra. Öves, meggyágas tojáshím (Malonyay 1909: 53b. ábra)

E tájegységek stílusbeli különbségei stadiálisak: míg például a csángók a régies, geometrikus és ornamentális díszítményt alkalmazzák, a palócoknál és a háromszékieknél mind ezt, mind a reneszánsz virágornamentikát megtaláljuk, a baranyaiaknál és Hunyad megyeieknél pedig az utóbbi teng túl. A történeti stílushatásokra utalnak Malonyay további sorai: „A gyönyörű festői tájék [...] Az ipar élénk üzése, a nagymennyiségű női kézimunkák temérdek mintával szolgálnak a tojásdíszítéshez” (Malonyay 1909: 259, vö: Téglás 2006).⁴ Valóban, Barcaújfalu fazekasközpontban az edényeket virágozó nők annak díseit tojásokra is írták, miközben a szomszéd falvak a régebbi hagyományokat követték (Seres 1984: 382).

381. 1–3. ábra. Barcaújfalusi tányér és hímestojás motívum-rokonsága (Kresz 1991: 314. kép, Dunăre 1974: 288)

³ Ez utóbbi megállapítást Molnár Viktortól parafrázálja.

⁴ Malonyay ezúttal is Molnár Viktor gondolatait idézi.

A fáziskülönbségek szempontjából Malonyay megfigyelése szerint is a háromszéki román tojáshímzés egy fokkal archaikusabb a magyarnál: „Ha már most a magyar és oláh vidékek alakzatai között akarunk párhuzamot vonni, azt tapasztaljuk, hogy a székely tojásírók világosabb és rendezettebb formákat használnak, mint az oláhok, akiknél az alakzatok tömöttebbek s ezek burkolt, sőt babonás jelentőséggel is bírnak. Az oláh ékítmények virágalakjai a valóságtól eltérőleg, sokféle színezéssel készülnek, állatalakjaik pedig, leginkább a sasszárnyas, lúdlábas, berbécsszarvas, halas, piócás, kígyós, békás, rákos és pókos. Mértani alakzataik színezése meglepő és figyelemre méltó” (Malonyay 1909: 263).

„A székely tojásíró asszonyok kevesebb színt használnak, mint az oláhok, mert ezeknél egy tojason van négy, sőt nyolcféle szín is. A székely asszonyok legtöbbször piros alapon fehér ékítményekkel díszítenek. Használják a sárgát is, de nem túlságos és nem jellemző mértékben” (Malonyay 1909: 260). „A piros, rózsaszín és világoskék alapszín a magyar, viszont a sárga, fekete és többféle alapszín főleg az oláhvidékeken divatos” (Malonyay 1909: 262). Mégis a „vegyes lakosságú vidéken mind a színek, mind az alakzatok tekintetében alig lehet megkülönböztetést tenni” (Malonyay 1909: 260).

A színek szimbolikája

A húsvéti tojást legáltalánosabban pirosra festik s e színt a magyar nyelvterületen mindenütt Krisztus vérével hozzák kapcsolatba.

A pirosat szoktuk... a Jédus vére, abba bujilunk (Pusztina, Kissné Száraz Katalin, sz. 1953; Petri Ildikó gyűjtése).

Aszondják, Jézusnak a vére lenne húsvétba, Jézusnak a vére lenne, mikor kifolyt, mikor megölték (Magyarfalu, Janku Anna; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Jézust mikor felfeszítették a keresztre, hogy béütték a szegeket a teneribe s a lábujjainál, hogy folyt a vér, valamelyi... melyik volt a patimba, elvitt egy kosornya tojást, s letette oda, s aztán mikor úgy folyt a vére Jézusnak, s az a vér megveresítette a tojásakat (Magyarfalu, Bogdán Klára, sz. 1949; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

S letette a kosarat ráfolyt Jézusnak a vére. S pirosak lettek, annak az emlékére festették (Klészse, Botezatu Viktória, sz. 1956; Bartis Klára gyűjtése).

216. kép. Tojásírás. Gazda Klára felvétele

A vér vagy az azt szimbolizáló piros festék számos nép újjáélesztő szertartásaiban szerepel: ausztrál törzsek, akárcsak a prehisztorikus kor egyes népei halottaik testét pirossal festették be, azt vélvén, hogy ezzel azok feltámadását, újjáéledését serkentik. A Krisztust jelképező tojás pirosra festésének hasonló újjáélesztő funkciója ma már csak áttételesen fogalmazódik meg:

Azért festik a tojást, az egy szimbólum, úgy, hogy a csirke kikel a tojásból senki segítségével, úgy Krisztus kikelt a sírból a maga erejéből (Klészse, Botezatu Viktória, sz. 1956; Bartis Klára gyűjtése).

Hasonló elképzelés lappang annak a szokásnak a mélyén is, miszerint a nagypénteken felállított templomi Krisztus-sírokba a katolikus hívek piros tojást helyeznek. Ez a szokás több csíki és gyimesi településen ma is megfigyelhető.

217. kép. Imádkozás Krisztus sírjánál a nagygyimesi templomban. A dobozban pirostojások találhatóak. Gazda Klára felvétele, 2002 (KJNT Fotóarchívuma 03691)

Ugyanakkor a moldvai csángók szerint a tojás Krisztus vérével való befestésének a célja – hasonlóan több más, a Megváltó szenvedéseire emlékező nagyhéti tevékenységhez – megtisztulás a felidézés által, a bűnbocsánat elnyerése a megemlékezés révén. A vér újjáélesztő funkciójú alkalmazása nem bizonyítható, hacsak a festés ideje – „amikor Jézus meg van halva” – nem értelmezhető ekképpen.

Azért veresítjük a tojást, mert Jézus vére értünk hullott (Csíkfalva, Halász 2002: 369).

A piros színnek általánosan tulajdonítanak a szerelemre, szeretetre utaló jelentést is (Malonyay 1909: 259).

Ritkábban más színekkel is színezhettek húsvéti tojást, illetve több, fokozatosan sötétedő alternatív színt egyazon tojás festésekor is használhattak. A pusztinai Száraz Katalin ezeket így értelmezi:

S aztán ha akarjuk a zódet, zódet lehet, tudjuk, hogy a naturából fekszik zódbe, akkor azt még tejük azt. A sárig, azt tudjuk, a gabonamező. S a feketét, az a mezőnek a földje. Mert a föld az fekete. S az az utolsó, mert abból teremik minden... (Pusztina, Kissné Száraz Katalin, sz. 1953; Petri Ildikó gyűjtése, 2005).

A zöldet Malonyay is a tavasz és reménység színének tartja. A kéket Háromszéken máriagyásznak hívják. A pirosat feketével magyar gyásznak nevezik. A lila a bűnbánat színe. A feltűnően sárgítottat oláhoknak nevezik (Malonyay 1909: 262). A színek jelentéseinek két szintje van: az egyik a mindennapi étellel, jóléttel kapcsolatos, a másik lelki,

vallási természetű. Az érett gabona egyfelől a mindennapok megéléséhez szükséges erőforrás, másfelől azonban a földben való elrothadása és újracsírázása révén a feltámadó és gazdag termést hozó Krisztus jelképe is (Jn. 12,23. vö: Dávid 2002: 45). A zöld a vegetáció színeként egyszersmind népdalaink életszimbóluma, szemben a szárazzal (Demény 2002: 175–178), míg a fekete az élet sarjadásának a feltétele. Végső soron tehát valameny-nyi jelkép az élet szolgálatában áll.

A színezőanyagok és szimbolikájuk

A régi színezőanyagokat helyben beszerezhető növényi festőanyagokból nyerték. A moldvai csángók még emlékeznek rá, hogy *vadalmahéjből zöldes vöröset, a hagymahéjből setét sárigot, a cserefahéjből setét vereset, a szülfa karéjából tiszta vereset* (Magyarfalu, Plájás Ildikó gyűjtése), a *szújfűből* (*Origanum vulgare*) *feketeszeg vereset, a pozsárnyicából* (*Hypericum perforatum*) és *retyicikából*, azaz rekettyefűzből sárgát lehet nyerni (Halász 2002: 369). A vöröshagymahéj máig kedvelt barnásvörös tojásfesték, az égerfahéj pedig a fekete festék alapanyaga. A *festőzsoltnából* (*Serratula tinctoria*) Árapatakon vörös és sárga festéket egyaránt preparáltak (Lőrinczi 2001: 128). Háromszéken Malonyay szerint „a vadkörte és vadalmafahéjből, keverten a barna festőket állítják elő; a zölddióhéjből sárga festéket nyernek; a hagymahéjba való göngyölés által rozsdaszínű festéket. A kököröcsvirág (*Pulsatilla vulgaris* Mill.) főzetéből sárga szín lesz. A bürökből zöld színt nyernek. Szárított szulfú, szujfú, vagy zsódinából (festő zsoltna, *Serratula tinctoria* L.) sárga színt állítanak elő s ez a legáltalánosabb sárgító. Ugyanez a fű a szén fölött megpörkölve, timsó hozzáadásával állítólag pirosat is ad. Egerfahéj és bingolyó, vagy népiesen nevezve morgonda, szintén sárgára fest. Ugyanez kékkővel fekete festéket szolgáltat. A lencsét a kék szín előállításához használják. A gubacsból fekete színt nyernek. A cserfahéjfézés és a sáfrány sárga színt adnak” (Malonyay 1909: 259).

A felsorolt festőanyagok közül legáltalánosabban a vadalmahéjat és a hagymahéjat használták. Mivel tiszta piros színt egyik növényi festék sem adott, a 19–20. század fordulóján már inkább a bolti berzsenyt részesítették előnyben. A vadalmafát egyes folkloradatokból kikövetkeztethetően összefüggésbe hozzák a paradicsomi almafával, s így áttételesen a bűnbeeséssel, a halállal illetve Krisztus kereszthalálával is.⁵ A bukovinai románok a legelsőnek festett piros tojást *almácskának* (*merișoare*), a *gyermekek szerencséjének*, *örömének* nevezik (Bodnărescul 1920: 10). A román néphit szerint a túlvilágon a piros tojás almává válik (Bodnărescul 1920: 10). A magyar népszokások is ismerik a két tárgy felcserélhetőségének képzetét: a nagyhét folyamán mosdó- és ivóvízbe tett piros almát feltámadáskor piros tojással cserélték fel. „Zagyvarékason nagyhéten piros almát dobtak a kútba. Egész héten erről ivott az ember is, a jószág is, hogy egészséges maradjon. Húsvétkor vették ki és megették. Az alma itt már a keresztfának a Megváltóra

5 Például az alábbi gyermekmondókában is van erre utalás: „Egyedem, begyedem, tenger tánc,/ Beteg-e még a finánc./ Beteg bizony, nem eszik,/ Temetőbe kifekszik./ Ráhullott a vadalma./ Az Istennek hatalma.” (Öcsöd, Békés megye, Dutkon 1973: 13).

emlékeztető gyümölcse” (Bálint 1976: 264, Pócs Éva adatai alapján). Az almafahéj egyes népeknél gonoszűző szerepű (Newall 1971).

Az erkölcsi vétségekkel kapcsolatos, s ennél fogva (is) tisztátalan festőanyagok rituális megtisztítása, festőanyagának kivonásmódja legteljesebben a bukovinai románok körében ismert. Ők a festéshez használt vadalmahéjat és a Szent Illés napja előtt szedett, ekkor még illatos *szúrfüvet* (*Origanum vulgare*) „nap nem sütötte, szél nem fújta, füst nem járta” tiszta szobában őrizték virágvasárnap hajnaláig, lefedve, hogy tisztátalan dolog ne kerüljön bele, és az illatát se veszítse el. Akkor egy rituálisan tiszta nő (leány) vadonatúj cseberkében meleg vízben megáztatta, kicsavarta, a kérget egy tiszta takaróra helyezte, letérdelve a vízbe paskolt, majd a festőanyagokat visszatette a lébe. Nagypéntek estig naponta háromszor: napfelkelte előtt, délben, és napnyugta előtt megismételte e „varázslatot”. Végül a teljes erőből kicsavart almafakérget eldobta, a festőlevet egy új cserépedénybe öntötte és megfőzte benne a tojásokat (Bodnărescul 1920: 6–7). Az így festett tojás sárga színű lett. A háromszéki szokásokban is felbukkannak a tojásfestés rituális elemei: itt a vadalmahéjat Szent János nap előtt szedték, „A festéket, hogy a színek tiszták legyenek, egészen új fazékban, legtöbbször rézüstben főzik, vagy áztatják, napkölte előtt merített patakvízben” (Malonyay 1909: 260). A rituális tisztaság, a szent idő, az edények kizárólag erre a célra való használata, a kéreg sokszoros kimosása egyaránt szakrálissá tették az eljárást.

A festés idejének szimbolikus aspektusai

A festés időszaka nagycsütörtöktől a feltámadásig terjed. A hárompatakiak állítása szerint a nagypénteken írott tojás nem romlik meg. A hiedelem alapja a feltámadó Jézus testével való analógia (Csuzi–Takács 2004: 14). A moldvai Magyarfaluban fontosnak tartják, hogy

kapja meg a tókaszó a built [festett] tojást (Budău Katrina, sz.1932; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

A tóka a harangszót helyettesíti, és a románságnál gonoszűző szertartások eszköze. Például harangszó helyett ez vezette be a templomban kilenc péntek reggelén kilenc égő gyertya mellett tartott *afurizálási*, azaz ördögűzési szertartást (Jancsó 1900: 671). Értelmezésünk szerint magát a pokolra szálló Jézust védte meg a gonosztól.

Nagycsütörtökön nálunk fognak tókálni, s kezd[őd]ik meg a chinurile lui Isus. S aztán akkor estenként, csütörtökön estétől tókálnak, pénteken es, szombaton es, aztán szombaton éjjel aztán fognak harangazni, mikor támad fel, de addig csak tókálnak kontinu, nem húzzák a harangakat gyélok (Magyarfalu, Budău Katrina, sz.1932; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Jézus halott, meg van kötve. S addig az antigerc uralkodik (Külsőrekecsin, Halász 2005: 403).

Krisztus szent Mihály arkangyallal be van menve a pokolba, hogy kössék le Lucifert (Magyarfalu, Halász 2005: 403).

A piros tojás szimbolikája

A piros tojás Krisztus feltámadásának a szimbóluma. Ezt Malonyay is jelzi, abból kiindulva, hogy „...egy-egy régi, feltámadást ábrázoló képen s faragványon Jézus sírja tojásalakú” (Malonyay 1909: 258). Egy 18. századból származó metszeten is a feltámadó Krisztus húsvéti tojás belsejében látható, amint győzelmi zászlajával beomló koporsója tetejére lép.

218. kép. Szentkép. Fametszet, 18. század. (Széchényi Könyvtár, Kismetszet gyűjtemény, 18. századi, számozatlan iratsomó; Verebélyi 1993a: 91)

E minőségében a piros tojás gonoszűző. Román hiedelmek szerint amikor a föld oszlopát elrágni igyekvő Judás megpillantja, elretten gonosz szándékától (Gorovei 2001: 42). A bukovinai románok úgy tudják, hogy az ördög akkor fog előjönni a világba, amikor már nem festenek tojást és nem kolindálnak (Niculiță-Voronca 1903: 422). A piros tojás, azáltal, hogy felidézi a húsvéti eseményeket, tisztító, megigazító hatású. Jól szemlélteti ezt a csizéri (Szilágymegye) 18. századi román fatemplom északi falának falfestménye: a felső régióban a halott Krisztus és a vérét felfogó angyalok, az alsóban szentek, a kettőt elválasztó szalagdíszben húsvéti tojások vannak.

219. kép. A megtisztító és világok közt mediáló húsvéti tojás. Görög katolikus fatemplom hajója északi falfestménye díszítménye. Fent: Krisztus holtteste előtt térdeplő angyalok, középen: húsvéti tojások, lent: szentek. Csizér (Szilágymegye) (Romulus Vuia Etnográfiai Park, Kolozsvár), Tötszegi Tekla felvétele

Eszerint az egykor földön élő szentek megigazulása Jézus áldozatának a következménye, amelyre szimbolikusan a piros tojás emlékeztet. A piros tojás festésének a célja a felidézés általi megtisztulás, a megemlékezés általi bűnbocsánat elnyerése. A vér újjáélesztő funkciójú alkalmazása nem bizonyítható, ha csak a festés ideje: „amikor Jézus meg van halva” – nem értelmezhető ekképpen.

Azért veresítjük a tojást, mert Jézus vére értünk hullott (Csíkfalva, Halász 2002: 369).

Ő immár fel van menve a mennybe, de mi tartuk a bűnjeinkért. Ézus immár most nem szenved, egyszer szenvedett. De ő mikor lássa, hogy mi úgy sajnáljuk őt, s járunk fetekésen, akkor bocsássa bűneinket (Magyarfalva, Janku Anna; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése)

A piros tojás egyik Magyarfaluban ismert eredetmondája implicit módon sejteti, hogy a véráldozatnak jobbító hatást tulajdonítanak: ez a kőszívű ember lelkét úgy lágyítja meg, ahogyan a Jézust támadó kő élelemmé válik.

– Az onnét jön ez a piros tojás, hogy Jézus ment az útan, s akkor dobogálni fogták kövekkel, s... azok a kövek mind tojássá változtak. S azok a gyerekek mind felszedték, s onnan jó, hogy adunk tojást a kicsikéknek.

– De mitől lesz piros, miért piros?

– A vértől.

– A vértől, mikor megdobogálták.

– Csepegett a vér belőle.

– *S a kövek megvörösödtek, s akkor kijöttek tojásnak* (Magyarfalva, Bogdán Veronika; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

A tojáshímző anyagok és eszközök szimbolikája

A húsvéti tojás művészi hatását színén kívül a mintázatának köszönheti. A tojásírás hagyományos technikája a viaszlevonás vagy batikolás: erre sor kerülhet festés előtt vagy azt követően.

220. kép. Viaszlevasztás gyertyacsonkokból. Klézse (Moldva), Bartis Klára felvétele, 2002

A viasz a mézet termelő, s ezért szentnek tartott méh terméke. Ókori római és középkori keresztény felfogás szerint mindhárom égi eredetű (Tánczos 2006: 216). Ez a méhek parthenogenesisként értelmezett szaporodásával, a nekik tulajdonított szűziességgel (vö:

Fórizs 1999) függ össze. Vergilius szerint „soha nász nincs önáluk, se Venus viadalmán/ el nem alél testük, de fiat sem szül vajudással;/ mert ivadékaikat falevélről és puha fűről/ úgy nyalják fel...” Aelianus középkor óta igen népszerű *De natura animalium* című műve szerint „A méh büntelenül él. [...] A legnagyobb mértékben józan, irtózik a fényűzéstől és az elpuhult élettől, bármi is történjék; bizonyított tény, hogy üldözi és elkergeti azt, aki illatosítja magát, mintha csak az ellensége lenne, aki valami helyrehozhatatlant követett el ellene. Felismeri azt is, aki erkölcsstelen ágyból jön, és szintén üldözi, mintha csak legádázabb ellensége volna. [...] A történet a 19. század közepén több forrásban felbukkan, és *A méh románca* című versében Arany János is feldolgozza: eszerint „a méh tisztában van *halálra jegyzettségével* és sértőjén fullánkjával bosszútállva, megadja magát sorsának, mely magának is halál” (Fórizs 1999).

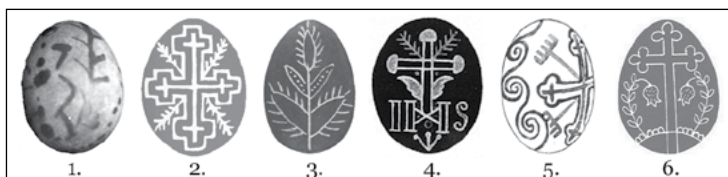
Keresztény értelmezés szerint a méh Szűz Mária szimbóluma, a méhviasz Krisztus szüzi fogantatására utaló jelkép. A szerelméért, a bűnökért magát feláldozó, haldokló méhecske másrészt Jézusra emlékeztet (Fórizs 1999). A viasznak szentséget tulajdonítottak nálunk is: ezt jelzi, hogy a hunyadi magyaroknál egyedüli anyag, amivel a templomi szertartásban használt ostya sütőjét zsírozni szabad,⁶ s az is, hogy ebből készül a fiatal lányhalott *szüzességkoronája*. Szentségére vall a belőle készült gyertya átmeneti rítusokban és katolikus egyházi szertartásokban játszott kiemelt szerepe is. Moldvában némelyek temetési rítusok alkalmával máig előnyben részesítik a bolti gyertyával szemben. A gyertyát a katolikus egyház Krisztus világosságaként, a lélek és örökkévalóság fényeként értelmezi. A gyertyafény nélkül elhunyt halott a román néphit szerint nem találja meg az üdvözüléshez vezető utat (Gorovei 2001: 42).

A viasz elégése a test elhalását fejezi ki. A hiedelmek szerint a lélek akkor ér a mennyországba, ha a testéhez mért hosszúságú gyertyája csonkig elég.

A viaszt *megengesztelve* (megolvasztva) viszik fel a tojásra (220. kép). A tojásímzés legeszköztelenebb eszköze és egyben anyaga a saját lángjával megmelegített gyertya, amellyel vastag, rudimentális díszítmény rajzolható a tojásra (saját gyűjtés Lujzikalagoron és Csíkfalván, lásd még Ciubotaru 2002: 282): például *fenyőág* és *cseppek* a Bákó megyei Csíkfalván (382/1. ábra), kereszt az olténiai románoknál. Az ilyen minta szimbolikus jellege és az eljárás szertartásossága nem vonható kétségbe. A viaszat, „hogy jobban látszódjék”, *kialított szénnel bekovásszítják*, azaz megsötétítik (216. kép), avagy *veres bojálával* (anilin festékkel) pirosítják (Klézsén, Külsőrekecsinben, Lujzikalagorban), attól függően, hogy még fehér avagy már pirosra festett tojásra viszik-e fel. A korom talán a szentség és szüziesség bemocskolásának a szimbóluma. A tojásírás jellegzetes eszköze a disznószőrrel működő *kesice*, más nevén *kandér* (216. kép), vagy ritkábban a *penszulacska* (Külsőrekecsin).

---

6 Oláh Dénes kolozsvári plébános szíves közlését ezúton köszönöm.

382. 1–6. ábrák. Feltámadásjelképek: 1. fenyőágas és fenyőbogos, Csíkfalva (Gazda Klára felvétele), 2. dominumkeresztes, Panyidaróc (Fábián 1908: 305. 4. kép), 3. búzafejes, Háromszék (Malonyay 1909: XLVII.b. 17. ábra), 4. Baranya megye (Arnold 1911: 174), 5. hely nélkül (Beluleszko 1905: IV. 2.), 6. szentsír, Gyimes (Antalné Tankó 1999: 23. 51. ábra)

A hímzés időpontjának szimbolikája

Pusztinán a tojást megfestése előtt, nagycsütörtökön és nagyszombaton *írják meg*. Azt tartják, nagypénteken *vétek* írni. Kostelegen megoszlik a vélemény afelől, hogy a megíró „az ördög dógával dógozik-e”, miszerint „ő vót beleavatkozva, hogy cifra legyen”, annak szerez-e örömet, hisz „a jó Isten inkább alázatosságot és szeretetet vár el”, avagy „ki lehet szépíteni a tojást Isten dicsőségére” (Csuzi–Takács 2004: 17–18). Külsőrekecsinben húsvét utáni első vasárnap, *mátkázó vasárnap* előestéjén kerül sor a hímzésre, majd a piros festék lemaratására

221. kép. A tojás piros színének lemaratása borskeserűvel. Klézse (Moldva), Bartis Klára felvétele

A hímes tojás visszafehéretésének szimbolikája

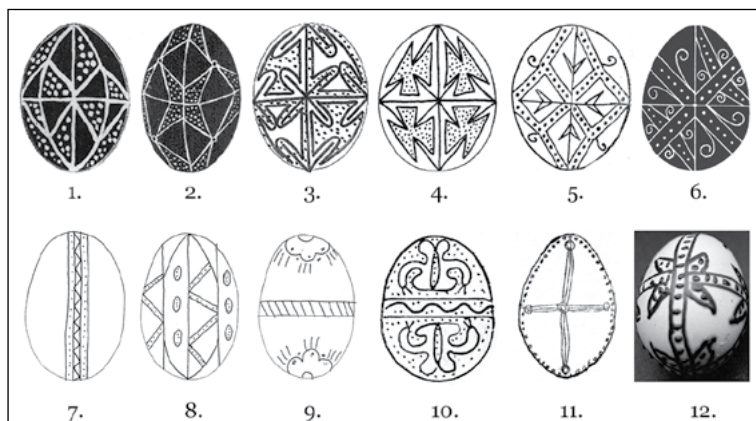
A piros tojáról a festéket valami *sebesítővel* (savanyítóval): *borscskeserűvel*, vagyis az étel savanyítására is használt erjesztett korpálével, avagy ecettel – egy 18. századi hunyadi magyar nemes feljegyzései szerint káposztalével – *veszik le*, mivel „akkor már Jézusnak a vére ellett, feltámadt” (Bosnyák 1980: 122. 892). A kifehéretéssel tehát a feltámadást és Jézus kiengesztelődését jelképezik.

A tojáshímek és szimbolikájuk

A tojáshímek zömmel a népművészet díszítménykincsének régi rétegéhez tartoznak. Györgyi Erzsébet két alaprétegüket különíti el (Györgyi 1974: 12–55). Rendszerezésünkben ők követjük:

1. *A tojásfelület geometrikus felosztása alapján, majd annak nyomán keletkező tojásornamensek.* A hímek egy része a tojásfelület felosztásával, a ráházással keletkezett. Figyelemreméltó Györgyi Erzsébetnek a minták precíz leírására és elemzésére kialakított szakterminológiája az osztóvonalak típusainak (például első- és másodrendű hosszanti felező, felső-, alsó- és keresztfelező, középponti és oldalsó ferde felezőpárok), a tojásfelület fontos pontjainak (csúcs, alj, lapközéppont, oldalsó metszéspont) és a felületfelosztás tipikus eseteinek (nyolcmezős felület, négymezős felület, négy hosszú mezős felület) a megjelölésére: valamennyit rajzzal is illusztrálja (Györgyi 1974: 14–15). A fontosabb felületrészeknek népi megnevezésük is van: például *búb*, *oldal*, *öv*: utóbbi 'két párhuzamos körvonal közötti üres vagy diszített tér' (Malonyay 1909: 261).

A felületfelosztás – Háromszéken *ráházás* – során a húzott osztóvonalak számának, típusának, teljes vagy csonka voltának megfelelően, egyszerű hálózatos díszítmények keletkeznek, amilyen a tojásfelületet rácsszerűen beborító, több osztóvonal hálózatából összeálló gyakori forma, legáltalánosabb nevén a *kantár* (például Csuzi–Takács 2004: XV. 1. Bukovina, Szabó I. 1905: II. 1. tábla). Malonyay *kantároson* kívül *labdás*, *kockás* és *ostáblás ráházásról* is tud (Malonyay 1909: 261). A keletkező felületrészek alternatív kiemelésével kipontozásával, besatírásával a felület központi helyein négy-, az általuk körülhatárolt háromszögű oldalmezőkben háromágú szélmalomvitorla-szerű, *csillag*nak vagy *tekerőlevél*nek, a románoknál: 'kereszt alakú virágnak' nevezett dekoratív összképek keletkeznek (vö: Antalné Tankó 2004: 257, 259, 457 ábra, Bodnărescu 1920: 23, I. 2. tábla). A háromágú vitorlák találkozási pontjaiig ágaznak szét a felület fontos pontjaiból induló, kettős szimmetriatengelyű deltoid *csillagok* is. Az ilyen mintájú tojást Árapatakon *csillagosnak* (Lőrinczi 2001: II. 15), Bukovinában, Háromszéken a felosztásra utalva *kantárosnak* nevezik (383/1–2. ábrák). A négyágú deltoid csillag legalább ezer éves múltját egy kései, 10. századi lengyel viaszlevonásos, a segédvonalakat már nélkülöző mésztojás bizonyítja (vö: Györgyi 1974: 59). Mivel ezeknek a csillagoknak a váza a dőlt kereszt, a románok *prescura* (áldozati kenyér) néven emlegetik (Tzigara Samurçuş 1907: 137, Rădulescu-Codin–Mihalache 1909: 49), s az egyik Gyimesben talált magyar neve: *pap asztala* (Demeter Éva gyűjtése). A dőlt kereszt mintát általában is *keresztesnek* vagy *asztallábasnak* nevezik. Felvetődik a kérdés, hogy nem az oltárszerű asztal fenntartó elemére utal-e az asztallábas kifejezés. A magas asztal a lakás szakrális terében, sarkos elrendezés esetén a szentsarokban helyezkedett el, eredetileg csak ünnepen terítették le, és egyes helyeken, például Göcsejben, a palócoknál nőknek le sem szabadott ülniük melléje.

383. 1–12. ábrák. A tojásfelület felosztásával keletkező hímek: 1–2. kantáros, Andrásfalva (Bukovina), Háromszék (Györgyi 1974: 17. 4. ábra), 3. kupás vagy papasztala, Gyimesközéplek (Györgyi 1974: 25. 15. ábra), 4. cifra kupa, Magyarsügés (Csuzi–Takács 2004: 103. XII/2. ábra), 5. kötőfék, Hétfalu (Seres 1984: 386. 48. ábra), 6. magykankójú cifrakantár, Gyimes (Antalné Tankó 1999: 58. 189. ábra), 7–9. öves, Gyimes (Demeter 1999: XI/5, 4, 7. ábrák), 10. dészűs, Árapatak (Lőrinczi 2001: 108. 11. ábra), 11. dobköteles, Zalacsány (Malonyay 1911: 257. 1. ábra), 12. lajtorja csillagoeskákkal, Klézse (Gazda Klára felvétele, 2002)

Györgyi Erzsébet nagymennyiségű anyag alapján megállapította, hogy a tojásdíszítő asszonyok felismerték, hogy a „szolgai módon megszerkesztett díszítmény” csekély változtatás árán továbbfejleszthető, és tudatában voltak az ebben rejlő ábrázolási lehetőségeknek. A kísérletezés során keletkező formákat utólag értelmezték, aszerint, hogy milyen képtárgyat láttak bele. Erről tanúskodik a fent említett, nyolcmezős felületeken, az osztóvonalak mentén húzott párhuzamosokból kialakított háromszögszerű, csúcsain homorított mintatípus ingadozó megnevezése: ez a *kupás* mellett lehet *madaras*, *németkalapos* is. A továbbiakban a mindinkább korrigált, valamihez mind hasonlóbbá tett díszítmény már stabilabb nevet kapott: például *ekevas*.

A geometrikus díszítmények egy további alosztálya az osztóvonalak megsokszorozása révén alakított díszítés. Az ilyen típusú ornamentumok nevet aszerint kaptak, hogy melyik osztóvonalakat hangsúlyozták és díszítették tovább. Az egyirányú (vagy csak vízszintes vagy csak függőleges) osztóvonal sokszorozása *öves*, *dészűs* (383/7–9. ábrák), előbbi hullámvonallal díszítve *vízfolyásos* vagy *élet vize* (mindkettő: Lőrinczi 2001: 96), az egymást keresztező osztóvonalaké *dobköteles* avagy *nagykeresztes* (383/11. és 384/15. ábrák), keresztben megvonalkázva Klézsen *lajtorjás*ként megnevezett mintát eredményezett (vö: Gazda 2006c: 191. 13. kép) (383/12. ábra), míg a ferde felezők mentén haladók *kötőfék*est (Hétfalu, Seres 1984: 386., 46. ábra), *cifrakantár*ost. (Gyimes, Antalné Tankó 1999: 189) (383/5–6. ábra).

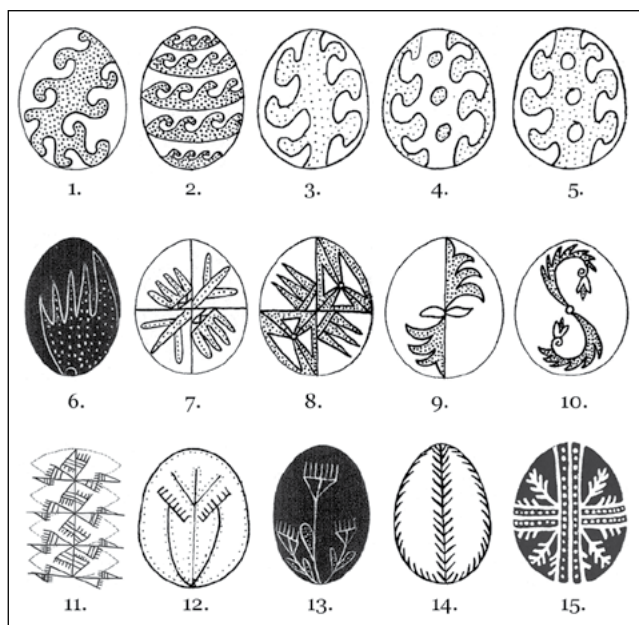
Az ókorig visszavezetett, szerkesztett tojásminták negyedik típusát, a meglehetősen gyakori, síkdíszítmény jellegű nyolcágú *csillag* alkotja, amelynek alternatív neve *rózsa*.

222. kép. Írott tojások: *csillagos* és *veszettutas*. Áldomáspaták (Gyimes), Gazda Klára felvétele

Ezt a motívumot, akárcsak az alább tárgyalandó tenyér- és kézábrázolásokat a régészeti, etnológiai és orientalisztikai szakirodalom mint a rontás, szemmelverés elhárítására szolgáló ábrákat tartja számon (Györgyi 1974: 55). Az ókor magaskultúráiban „a tudomány, köztük a geometria eredményei is a kultusszal – amely pedig végső soron az élet gyakorlati feladatainak megoldását volt hivatva elősegíteni – kapcsolatban is, bizonyos mértékig annak szolgálatában jöttek létre” (V. Gordon Childe nyomán Györgyi 1974: 61).

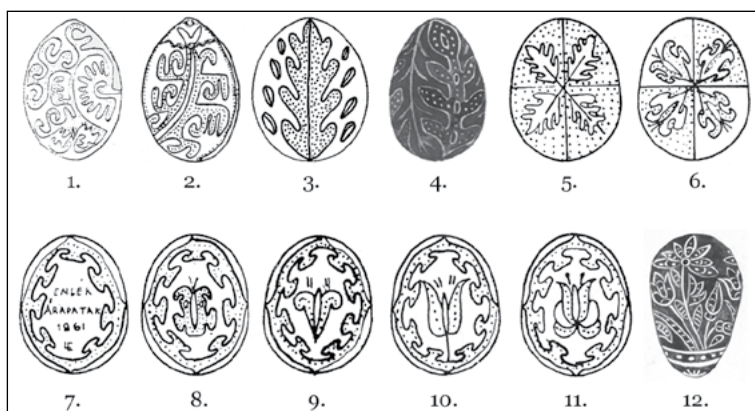
2. Az *ornamentális tojáshímek*. A tojáshímek egy másik nagy csoportját az „ornamentális” jellegű, rendszerint szabálytalanul ki-betüremkedő, amőbaszerű minta változatai alkotják. Ezek többfélék. A moldvai Kostelegen nagypénteken a tojásírást az önmagába visszaérő *vétett út* (például Csuzi–Takács 2004: I. 1, 2. 4. tábla), *veszett utas* elnevezésű mintával kezdték el, félve, „nehogy az lemaraggyon” (384/1–3. ábrák, 222. kép). Györgyi Erzsébet a fenti típusú, szabálytalanul ki-betüremkedő mintatípust *tenyeres*, *kezes* megnevezése alapján apotropaeikus funkciójú kézábrázolásnak tekinti. Azonban példái szerint a kezes motívumok különböznek az előző típustól, mivel kisebb kiterjedésűek, csupán 3-5 ujjúak, s a teljes felület helyett többnyire felületfelosztással létrehozott kisebb mezőket díszítenek (vö: Györgyi 1974: 39) (384/6–8. és 384/13. ábrák). A tenyér vagy talp Kostelegen medvéé – *medve tenere*, *medve talpa* – (például Csuzi–Takács 2004: 99. VIII. 7–9., IX. 1–4.), vakondoké – *a guzán tenyere* – (Csuzi–Takács 2004: 101. X. 5; 102. XI. 3–5), vagy Szűz Máriáé – *Mária tenyere* – (Demeter 1999: IV. 14. ábra), tehát kitüntetett, a földi, földalatti és égi világhoz egyaránt tartozó lényé, és a többszörös kitüremkedés felidézheti más állatok más testrészeit is (*békasegge*, *kakastarés*, *fecskefarka*, *báránylába*, *tyúklába*, *kégyófej* stb.) (384/9–10. ábrák) (vö: Györgyi 1974: 39, Kovács D. 1994: 7, 15–18). Geometrizált kézábrázolásnak tekinti Györgyi a *gereblyés*-, illetve *villás* tojáshím-típust is (384/11–13. ábrák). Ezek stilizálási módját a szövés-, illetve fafaragás technikai korlátaira vezeti vissza; feltételezését konkrét példákkal is igazolja (Györgyi 1974: 45–46, 65, 69). E csoportba tartoznak a halszálkaszerű, nevük vagy népi értelmezésük tanúsága szerint *rozmaringos*, illetve *fenyőágas* minták is (Györgyi 1974: 44–45) (384/14–15. ábrák).

384. 1–15. ábrák. Ornamentális tojáshímek: 1. vétett út, Kostelek (Csuzi–Takács 2004: 92. I/1. ábra), 2. veszettutas, Hétfalu (Seres 1984: 387. 50. ábra), 3. veszettutas, Árapatak (Lőrinczi 2001: 177. 74. ábra), 4–5. köves utas, Árapatak (Lőrinczi 2001: 177. 75–76. ábrák), 6. teneres, Bukovina (Szabó 1906: 92. III/4. ábra), 7. medvetenere, Kostelek (Csuzi–Takács 2004: 100. IX/4. ábra), 8. guzán tenere és kupa, Kostelek (Csuzi–Takács 2004: 102. IX/5. ábra), 9. kakastarés, Kostelek (Csuzi–Takács 2004: 97. VI/1. ábra), 10. kégyófej, Gyepece (Csuzi–Takács 2004: 96. V/6. ábra), 11. Isten-létrás, Vilke (Fábián 1908: 35. 15. ábra), 12. villás-gereblyés, Árapatak (Lőrinczi 2001: 177. VI/79. ábra), 13. gereblyés, Bukovina (Szabó 1906: 92. I/4. ábra), 14. rozsmaringos, Nagybalog (Makoldiné 1994: 107a. ábra), 15. nagykeresztes, Jelsőc (Fábián 1908: 35. 2. ábra)

Ez az amőbára emlékeztető ornamentális réteg szolgált alapul a nyugat-európai stílushatások befogadásához. Előbb a gótikus megfogalmazású, függőleges tengelyes szimmetriájú *cserelapis* motívum rétegződött rá (385/3. és 385/5. ábrák), aminek különböző változatait a fennálló értelmezési hagyományok szellemében még akár *békásnak* is láthatták (385/6. és 385/8. ábrák), majd néhány gyümölcsös minta (meggyes) közbeiktatása után a vitathatatlanul virágos ornamentika következett. A *liliomban* és *tulipánban* már legfeljebb csak feldereng a vizuális tradícióból jól ismert *kezes* emléke (385/9–11. ábrák), akárcsak a *rózsásban* a *csillagos*, de a virágábrázolás szándéka a későbbiekben az alkotót teljesen felszabadítja a kötöttségek alól.

385. 1–12. ábrák. Vétett út, állat, levél, virág: 1. Ádám almája, román, Corbii Mușcelului (Rădulescu-Codin 1929: 9. ábra), 2. fekvő nyúl, román, Corbii Mușcelului (Rădulescu-Codin 1929: 110. ábra), 3. cserelapi, Kostelek (Csuzi–Takács 2004: 96. V/1. ábra), 4. név nélkül, Hunyad megye (Téglás 2006: 15. I/3. ábra), 5. kicsicserelepis, Árapatak (Lőrinczi 2001: 81. X/143, 179. ábra), 6. kicsibékás, Árapatak (Lőrinczi 2001: VIII/97, 108. ábra), 7–8. emlékes békával, Árapatak (Lőrinczi 2001: X/87–88, 185. ábra), 9. emlékes liliummal, Árapatak (Lőrinczi 2001: XIV/208, 192. ábra), 10–11. emlékes tulipánnal, Árapatak (Lőrinczi 2001: XIII/186, 187. ábra), 12. név nélkül, Kóbor, 1886 (Téglás 2006: 71 II/16. ábra)

A mintaértelmezés dilemmái, szimbolikája

A fent említett két díszítménycsoport tagjai tehát tartalmuk szerint több, egymástól különböző szimbolikus értelmezési horizontba is besorolhatók.

A legfeltűnőbb testrészüikkel jelölt állatok, valamint a megjelenített virágok primér szinten kapcsolatba hozhatók a tojásírás időszakának legáltalánosabb kontextuális jellemzőjével, a tavaszi megújulással. Mint Malonyay mondja: „Rajtuk a nép tavaszi örömjongása, a minden kikeletkor újra ébredő reménység és a hosszú tél után tavaszért epedő ember újjászületett életkedve” (Malonyay 1909: 259). Ezt az értelmezést ma bárki felvállalja. Ha a tojásmotívumoknak a különböző létállapotok közt kapcsolatot teremtő szimbolikus funkcióját próbáljuk tetten érni, nehezebb a dolgunk. A kéz kultikus céllal való ábrázolása az óskori barlangfestészettől kezdődően napjainkig ismeretes, és az emberi testrészekre utaló jeleket több kultúra rontáselhárító amulettként alkalmazta. Györgyi Erzsébet a halottkultuszban használatos tojások kézábrázolás hímeit a halottakat és hátramaradókat egyaránt védő ábrákként értelmezi (Györgyi 1974: 64). A kézfeltartás elemi szinten a védekezés külső jele. De mintáink szerint a medvének és a vakondoknak az emberhez, Máriához hasonlóan, keze, tenyere van. Ez animista gondolkodásmódra utal. A kézfeltartás primér, bajelhárító szerepét megsokszorozza az ég felé mutató kéztartás mellett végzett ima, ami a mai rituális gyakorlatban is szokásos, és az így imádkozó em-

ber a természetfeletti erőtlől éppen vágyai teljesülését kéri. A tojásmintáknak e világok közti kapcsolatot megteremtő rituális kommunikációs funkcióját, legalábbis Szűz Mária vonatkozásában nem zárhatjuk ki. Ennek az alapján feltételezhetjük, hogy a medve és vadonatok is különleges tekintélyű képviselője fajának, aki hatékonyan közvetítheti az égiek felé a képviseltjei kéréseit. A románoknál a *Mária öve* mintás tojásnak például Gorovei az oltáron elhelyezett szüléskönnyítő övvel analóg szerepet tulajdonít (Gorovei 2001: 103).

A világok közti átjárás, mentális szinten, a folklórképzetek tanúsága szerint szimbolikus közlekedőeszközökkel is megvalósítható, amilyeneket a *lajtorjás*, a kantáros, a *kötőfékes* (Seres 1984: 382), a *hámos* (Antalné Tankó 2004: 68, 196 ábra és 225, 821. ábra), a *patkó(s)*, meg a *fehér kabalás* tojásmotívumok sejtetnek. A létraszerű hímmel díszített tojás rendkívül gyakori volt a Hunyad megyei románoknál is, és *şabacnak*, azaz áttört hímezésnek nevezték (Rădulescu-Codin 1929). A ferde állású *lépcsős* minta a gyimesi ingeknek is kedvelt választékhíme. A létra alakú rituális halotti kalácsot a zabolai románok máig az 'almafának' nevezett, tésztával megrakott gyümölcság tövébe helyezik, azt tartván, hogy az elhunyt lelke ezen megy fel a mennybe (Gazda 2001b: 306). Ezért indokolt, hogy a halálképzettel összefüggésbe hozott tojáson is hasonló szerepet tételezzük fel. A Losonc környéki *Isten-létrás* hímmel tojás (Fábián 1908: 35) (384/11. ábra) bizonyára segít a léleknek Istenhez eljutnia.

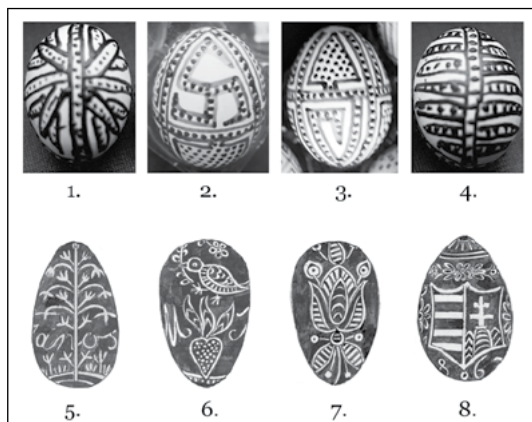
A lószerszámok a ló uralására, irányítására szolgálnak. Kantárral a néphit szerint meg lehet fékezni a gonosz boszorkányt, akire rádobva az lóvá válik, otthagya patkós lábnyomát. A tojáson jelölt ló fehér színű kanca éppen színe miatt jószándékú, legalábbis a néphit szerint az ősökkel, túlvilággal, meg az élők megsegítésével áll kapcsolatban (Például Jankó 1891: 295, Wlisslockiné Dörfler 1895: 49, Bondár 1982: 14. 103). Tehát a lószerszámok csak az ellenséges erőkre nézve veszélyesek, a használóiknak éppen hogy szerencsét hoznak, mint ahogy fehér lovat látni is a szerencse előjele. A mesék fehér lóva világokon száguld át, az üveghegyen túlra is eljut.

A közlekedés színhelye egy út, melyre egyes ornamensek (*útmutató*) rámutatnak, mások annak elvesztéséről (*vétett út*) tudósítanak (222. kép). A vétett utas tojás a besszarábiai románokat egy, az erdőben tüzelő gyűjtögetése közben eltévedt asszony történetére emlékezteti (Gorovei 2001: 103). A nagybányai magyarok is tartanak az eltévedés veszélyétől, de azt mondják, az eltévedőnek elég rá gondolnia arra, hogy kivel ette meg a húsvéti szentelt tojást, s azonnal rátalál a helyes útra (Chici Aliz gyűjtése, 2002). Az árapataki családok az első világháború előtt húsvét másodnapján este fogyasztottak el közösen egy *veszett utas* mintájú tojást, azt tartván, hogy ez biztosítja a család egészségét, összetartozását (Lőrinczi 2001: 97). Itt a lány a szeretőjének *kicsi húsvétkor* (fehérvasárnap) többek közt egy *vétett utas* tojást is adott, amelyre azt is felírta, hogy *Emlék*, ezzel biztosítva, hogy a legény visszatérjen hozzá (Lőrinczi 2001: 97). A tojást, illetve a tojáshímet tehát nem annyira a fizikai, mint inkább lelki eltávolodással és eltévelyedéssel, majd egymásra találással hozták kapcsolatba. Ez ellen és ezért egyik Kolozsvár környéki román asszony az édesanyjától örökölt imával védekezik. Tévelygés a hitetlenség is, mint azt prédikációjában magyarázta 2002. fehérvasárnapján Tamás bibliai példázatán a külsőrekecsini római katolikus pap. De legfőképpen a bűn az. Kostelegen a veszett utas

mintáról, amelyet ugyan „vétek megírni”, de amellyel siettek, „nehogy az lemaraggyon”, azt mondták, hogy „senki sem tudja úgy letőteni az élettyit, hogy ne tévedjen. Annak volt a jele” (Csuzi–Takács 2004: 33–34). Ezen kívül, sokak tudomása szerint a Jézus sírjához érkező asszonyok elvétett útjára is emlékeztetett, tehát közvetve a feltámadásra, vagyis a bűnbocsánatra Jézus kereszttáldozata árán (Csuzi–Takács 2004: 35). Gorovei említi, hogy a románok feltámadási körmenetkor kereszteleetlenül elhunyt gyermekhalottaik, valamint gyertyafény nélkül elhunyt hozzátartozóik másvilágon botorkáló lelkéért *tévedt ösvénnyel* díszített tojást és gyertyát osztogattak, mivel ez Gorovei szerint a halott lelkek túlvilági útjának szimbóluma (Gorovei 2001: 42). Az ilyen *veszettutas* mintájú tojás egy észak-bukovinai ortodox adatközlő szerint a hátramaradókat is védte a bolygó lelkek okozta ártalmaktól: a feltámadási mise és a temetői feltámadási ceremónia, majd a szentelt ételeknek az elhunyt javára történő, sír fölötti elfogyasztása után a sírhantha ásták, ezzel biztosítva, hogy az ilyen lélek ne találjon haza (Ciubotaru 2002: 276, 299).

Keresztény értelmezésre mutat a minta alternatív *kövesút* megnevezése (például Árapatak, Lőrinczi 2001: 177. 75–76) (384/4–5. ábrák), hisz a biblia szerint „A bűnös életútja ki van kövezve, de az út vége az alvilág mélysége” (Sir 21.10), miközben Jézus tanítása szerint az út általa vezet az Atyához és az élethez: „Én vagyok az út az igazság és az élet” (Jn 14.6). Ezért a hitetlenek, a Jézussal önhibájukon kívül kapcsolatba nem kerülők, meg a bűnösök veszítik el. Az ilyen halottak bűneit az életben maradók imádkozhatják le, hogy jó pásztoruk megtalálhassa őket.

A középkori keresztény Európa előszeretettel szimbolizálta a bűnöket állatfigurákkal. A 11. században Damiáni Szent Péter 41 bűnhöz társított különféle állatjelképeket (vö: Mészáros 2006). E képzeteket a románoknál a 18. században is népkönyvek terjesztették, például a Ghenadia lui Cozian (Pamfile 1914: 3, idézi Gazda 2000b: 133), de a hitoktató papok még napjainkban is hivatkoznak a bűnre, mint állatias cselekedetre. Arra, hogy a tojáshímeken előforduló állatalakok így módon is értelmezhetők, román és magyar anyag is szolgáltat példákat (386/1. ábra). A *veszett utas* motívumot például a Hunyad vidéki románok *Ádám almája, kígyó a tövisbokorban, muskátli az ablakban, Argeși kisasszony, fekvő nyúl* alternatív neveken nevezik (385/1–2. ábrák). Míg a legelső név az eredendő bűnre utal, a második a és harmadik kísértőt, illetve a megkísértettet, a negyedik egy parázna fekvő nőt asszociál. Nálunk ugyanennek az alternatív megnevezése a *kígyós*, meg az *ördögtérde*. Míg az utóbbi név egyértelműen negatív jelentésű, előbbi sokféleképp értelmezhető. Például az árapataki nagylány szeretőjének adott 21 hímes tojás közül a legnagyobbat, egy lúdtojást *kígyós*, avagy a *békás* hím díszítette (Lőrinczi 2001: 97, VII–VIII. tábla) (383/10. ábra). A *békás* hímnek kimutatható a testi szerelemmel való kapcsolata, amit a motívumnak a női nemi szervhez való hasonlósága is indokol. De mivel az *élet vize* motívummal van társítva (vö: Lőrinczi 2001: 96 és VIII, 107–108), egyértelmű a születésserkentő funkciója. Bizonyára ezzel függ össze, hogy a *békaszemes* motívum esküvői tárgyakként: Árapatakon a nyilvánosan bemutatott kelenye egyik párnájának (saját gyűjtés az 1970-es években, Csulak–Gazdáné Olosz 1972) Gyimesben a menyasszonyingnek is gyakori híme (saját gyűjtés).

386. 1–8. ábrák. Tojáshímek: 1. récelábas, Klézse (Gazda Klára felvétele), 2. veszettutas, lapátos, Külsőrekecsin (Gazda Klára felvétele), 3. csobánhorgos, lapátos, Külsőrekecsin (Gazda Klára felvétele), 4. fenyőágas, Klézse (Gazda Klára felvétele), 5–6. név nélkül, Szászszombor és Kóbor (Téglás 2006: 91. II/37. és 71. II/16b. ábrák), 7–8. név nélkül, 1862, Szászszombor (Téglás 2006: II/38a. és 39a. ábrák)

A mai moldvai és gyimesi magyar tojásíró asszonyok kisszámú mintaértelmezése inkább keresztény szemszögű, függetlenül attól, hogy a jelképek tartalmilag pozitívak vagy negatívak. Miközben a nyolcágú csillagmotívumot a régészeti, etnológiai és orientalisztikai szakirodalom a rontás, szemmelverés elhárítására szolgáló ábraként tartja számon (vö: Györgyi 1974: 55, 61), a pusztinai Száraz Katalin szerint a tojásra írt csillag nem más, mint

...a csillag az égen, amelyik volt a Jédus mikor született, csillag jelent meg.

A fenyőágast szokjuk írni, mer' a fenyő télbe-nyárba' ződ, s ő bütatta el a Jédust es, a kínozástól (Pusztina, Száraz Katalin; Petri Ildikó gyűjtése, 2005. árpilis).

Magyarfaluban tojáshímmel utalnak a keresztáldozatra: *Kereszt, ...Jézus fel vót feszítve riá. Abba azt higgyük.* A dölt keresztet, ha nem is feszületet jelöl, ezért kaphatja Gyimesben a *pap asztala* nevet (383/3. ábra). Ehhez fűzöm saját gyanúmat, miszerint e mintához társuló másik motívum, amit *poharasnak, vagy kupásnak* neveznek, minta szentségtartó edény-jelkép lehet. Gyimesen minden húsvétkor írnak egy kaszával díszített tojást is, ez

a halála Jézusnak... a kasza a jele... met akkor Jézus meghalt, a kaszával halunk meg, met avval vágja el a nyakunkat a halál, Kasza, gereblye, s ... a tojás oldalára felírjuk, hogy Húsvéti emlék. Ez jelzi, hogy meg kell halni. A kasza a gereblye az a halál (Áldomás, Szabó Gézáné, saját gyűjtés, 2002).

Más esetben a minta, így a *csigás* (386/4. ábra), az előjel szerepét tölti be:

Mikor a csigást, a csigát kell tudni, hogy azt sokan szokták nézni, hogy a csiga kínosabb, mint az ember. Az egy jel (Pusztina, Száraz Katalin).

Egyes tojáshímeknek analógiás bőségvarázsló funkciót tulajdonítanak. Magyarfaluban a *búzafejes* (382/3. ábra) és *hordós* tojáshím jelentéséről ezt vallják:

Hát az, ha nincsen földi munkád, akkor a... nem iszunk egy pohár bort (Magyarfalú, Budáu Katrina; Plájás Ildikó gyűjtése, 2002).

Néha a díszítmény neve mellett annak kontextusa vezet el a megfejtéshez. Feltételezhető, hogy a felosztás eredményeként keletkező szélmalomvitorla, meg deltoid csillag, illetve dőlt kereszt motívum eredetileg nem véletlen keletkezésű, hanem tudatosan kiszámított jelképek voltak (Györgyi 1974: 61). Ezt valószínűsíti egyetemes elterjedtségük: a svasztika a változást, a kereszt a stabilitást és nyitottságot fejezi ki. Megfigyelhető, hogy a népi gyakorlatban a négyforgású, tehát kettős tengelyes szimmetriájú mintával szemben a háromforgású negatív értelmezést kap: erre utal a háromkarú svasztika *ördögtérde* vagy *veszett utas* elnevezése (386/2. ábra). Ugyanakkor a szélmalomvitorla jelentését egyik Hunyad vidéki tojáson véljük azonosítani, mely kettős halmot ábrázol, amelyből három kereszt és három fenyőág nő ki, míg a halmok belsejében és az alapjánál szélmalomvitorla, keresztyszerű forgó kerék, tulajdonképpen talpas kereszt található (387. ábra).

387. ábra. Szélmalomvitorla fenyőágakkal és talpas kereszttel. Hunyad vidéke (Téglás 2006: 38. I/26. ábra)

Egyértelmű, hogy a sírra utaló ábrán, melyen a fenyőág a kisarjadó élet, a latin kereszt Krisztus kereszthalála és feltámadása, a halom a sír jelképe, a szélmalomvitorla a változás, szintáttörés dinamikus előidézője (lásd még az 382/2. és 382/4–6. ábrákat). A szerencsés változás reményét kelti a négylevelű lóherére találás, amely tojáshímként is szerencsejelkép (vö: Lőrinczi 2001: 96). E néhány példa szerint több tojáshím a vallásos-mágikus világnézet kifejeződéséeként a megváltás reményére, a lelkek szenvedéseinek enyhítésére, a jó és nyugodt élet iránti vágyra utal.

A népi interpretáció általánosabb archetipális jelképertelmezéseket is fenntartott. Árapatakon azt tartották, hogy a *cserелеveles* tojás erőt közvetít (Lőrinczi 2006: 97). Ez az analógia a nyilván tölgy fájának szívósságával áll összefüggésben. Györgyi ezt a mintát, akárcsak a virágábrázolásokat, kézmotívumra rárétegződő gótikus-reneszánsz ornamenteknek tartja (Györgyi 1974: 47. skk). Hasonló jelentést tulajdonítottak itt Lőrinczi Etelka szerint a *kakasos* és *sasos* motívumnak is. A *tulipán*, alakjának köszönhetően ugyanitt szerelmi jelkép is (Lőrinczi 2001: 97, vö: Hoppál 1990b). Szerelmi vonatkozá-

súak Háromszéken Malonyay szerint még a *szíves, égőszíves, szomoruszíves, boldogszívek, két kéz egybefogódzva, párosgerle, kakas, gólya, nyúl, erdő, hold, virágcsokor* (Malonyay 1909: 263). A szerelmi üzenetet a tojásra írt név is közvetíti (386/5–7. ábrák). A tulipánt ugyanakkor (mivel a díszítménykincs újabb rétegéhez tartozik, amelyet a románság még nem, de a magyarság már alkalmazott), *magyaros mintának* is nevezték (Lőrinczi 2001: 97). Etnikai szimbólumként való értelmezése ma is elég általános, emiatt válhatott a motívum az RMDSZ emblémájává. További „nemzeti vonatkozását” mintáknak tekinti Malonyay a *címeres, koronás, magyarkoronás, magyarcímeres* (386/8. ábra) *császárcoronás, királyi vesszős, székelycímeres, pajzsos, nemzeti színes vagy unió, magyargyász, puskás, pisztoly, kardos, dobos, zászlós* motívumokat is (Malonyay 1909: 263).

A húsvéti tojás vallásos/mágikus funkciói

A családtagok egészsége, szépsége, szerencséje

A húsvét hajnali egyházi megerősítés, az ételszentelés révén a Krisztus feltámadását hirdető piros tojás hatékonysága felfokozódott: László Anica, aki e szokást „emberével” a gyűjtés idejéig gyakorolta, így számol be erről:

Letettük, s kiódtuk, s a pap megáldotta, megszentelte, akkor a papnak vágtunk egy fél kenyeret, fél kozonákot, s odaadtuk azt a két veres tojást (Pusztina, László Anica, sz. 1922; Kovács Melánia és Nagy Emőke gyűjtése).

Moldvában ma is hiszik, hogy a szentelt tojásból fakadó áldás megsokszorozódik. A húsvét hajnalán családi körben e tojással végzett különféle analógiás cselekedetek révén „jól menen az életbe” (Magyarfalu, Zsarát Péterné Teréz; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése), biztosítható a család egészének és tagjainak egészsége, jó arcszíne, szerencséje:

...legyünk pirasak, min húsvétba a veres tojás [...] s szép veres legyél a tojástól. [...] Legyen noroc. Szerencse legyen a családon (Magyarfalu, Budau Katrina, sz. 1932; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Ehhez *aranyvízbe* helyezett piros tojáról, a pusztinai László Istvánné Kicsi Anti Katalin (sz. 1931) szerint (Nagy Emőke és Kovács Melánia gyűjtése) *Krisztus véréről* való imádkozás közben *megmosdódnak* (egyébként nemcsak a húsvéti, hanem minden reggeli mosakodás közben elmondanak egy Miatyánkot), arcukat a szappanhoz hasonlított tojással megérintik. A moldvai bijghiri katolikusok még egy ezüst érmét is tesznek a mosdóvízbe, mely homlokhoz érintve mágikusan gazdagságot eredményez (Ciubotaru 2002: 277). A Szolnok-Doboka megyei Désen is piros tojást, zöld csalánt és ezüstpénzt tettek a húsvéti mosdóvízbe, hogy egész évben pirosak, frissek és szerencsések, gazdagok legyenek (Wlislockiné Dörfler 1895: 209). Néhol, így Dioszénben, Pokolpatakon és Trunkon, meg Fekete János Ilona (sz. 1912) szerint Pusztinán ittak is a mosdóvízből (Ha-

lász 2002: 379; Pusztina, Mihály Krisztina gyűjtése). E tettükkel egy Krisztusnak tulajdonított cselekvést ismételték meg:

Azt mondták: Krisztus urunk is így mosdott meg. Verestojásnak a leviről (Pusztina, László Istvánné Kicsi Anti Katalin, sz. 1931).

Miközben a bármikori, *napjövet előtti kezdetlen vizet* gyógyítására, keresztelésére alkalmasnak tartják (Halász 2005: 63. 199), még hatékonyabbnak hiszik a húsvét napfelkelte előtt, lehetőleg elsőnek mert *aranyvizet*. Ez szórványosabb moldvai katolikus adatok szerint a keresztúton kelet felé öntve áldást hozott a mezőre (Klézse, Bosnyák 1980: 122), megóvott a rémképektől, otthon ellocsolva biztosította az állatok fürgeségét, megvédte a gazdaságot a tisztátalanoktól (Bijghir, Ciubotaru 2002: 277), a kút köré öntve pedig a tisztítóvízben levő lelkek szenvedését enyhítette (Klézse, Duma 2004: 4).

A családi összetartozás

A szentelt tojást, amiről a moldvai magyar családokban megelőzőleg megmosakodtak, közösen elfogyasztották. A testi-lelki egészségért a családi körben végrehajtott (a keresztelkedés motívumaira emlékeztető?) húsvéti rituális tisztálkodást tehát a Krisztust jelképező étel (oltáriszentség?) közös elfogyasztása követte. A tojás ugyanis a 12. században az oltári szentség jelképe volt, ez szentelése alapja is (Verebélyi 1993: 92). Rituális étel jellegére vall, hogy Háromszéken egy-egy „községben a szenteltből csak az ehetik, aki meggyónt, meg a kisgyermek” (Malonyay 1909: 264).

Aztán elvagdastuk darabcskákba, hányan vótunk annyiba vagdaltuk el ezt a tojást. Hogy megesszük... legyünk tesvérek [...] az egészen értekezzünk jól [...] Tata, mama, az egész tesvérek, ennyi. Az életben ahányan vannak, az egészen (Magyarfalu, Budau família; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

A szentelt tojást közösen fogyasztják el a nagybányai magyar családokban is, azt híven, hogy ha bármelyikük eltévedne az erdőben, felidézve ezt az eseményt, rátalálna a helyes útra (saját gyűjtés). Hasonló történik az úton eltévedőkkel is (Wlislockiné Dörfler 1895: 209). Háromszéken a húsvét reggeli mise előtt az egymást megtisztelő, egymásnál vendégeskedő jó ismerősök is megkínálják egymást szentelt ételekkel. Ez „íránt nagy tisztelettel vannak, s a hulladékot tűzre teszik” (Malonyay 1909: 264).

A személyes egészség

Míg Moldvában hajnalban elsősorban a családért mint közösségért végeznek efféle paraliturgikus szertartást, a déli ebédkor már mindenki mindenkivel *csekkentve*, *csokkantva*, pusztinai és lézpedi kifejezéssel, *koccantva*, mint Jugánban és Kickófalván, *koccintva*, mint Diószénben, Klézsen és Szerbeken mondják (Halász 2002: 382), önma-gáért tör fel és fogyaszt el egy-egy húsvéti tojást.

Akkor csinált mámám mindegyiknek, égy-égyet a házba (Magyarfalu, Zsarát Teréz; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Azt mondtuk hamarább es, mikor az asztalhoz ültünk: „Feltámadt Krisztus”, s a többiek mondták: „Higgyük valóba.” Akkor leültünk az asztalhoz, s ettünk szépen (Hegedűs 1952: 41).

Elajánlják: hála Istennek, hogy megértük. Érjük meg más húsvétot is egészséggel, békével (Pusztina, László Istvánné Kicsi Anti Katalin, sz. 1931; Nagy Emőke és Kovács Melánia gyűjtése).

Egymás homlokán feltörve ekkor a tojást fejfájás ellen óvják magukat (Lábnyik, Klézse, Halász 2002: 382).

A feltámadás

A húsvétvasárnap ebédnél családi körben, majd az ünnep folyamán a szomszédok, rokonok, a falu népe jelenlétében sorra kerülő tojásfeltörés – melynek a középkorban a fehérvasárnap utáni hétfő (dies concussiones ovorum) volt a jelesnapja (Domokos 1974) – szimbolikusan a sír feltörését jelképezte, a feltámadást mágikusan idézve elő. Ez a jelentése olyannyira nem tudatos, hogy a magyar szakirodalom nem is tartja számon, pedig ez motiválhatta a tojásadományozást, hiszen hogy a tojás elfogyasztója kénytelen előzőleg feltörnie azt. Hogy kinek a javára, azt az adományozó szándékai határozzák meg. A magyarságnál a rituális tojásfeltörés a jelentését elveszített a *koccintás, csokkintás, türkőzés, kókonyázás, ticselés, kocsolás* tojásjáték formájában élt tovább (Györgyi 1982: 308).

A család és gazdaság javai

A tojás mint Krisztus szenvedését és feltámadását jelképező éték „...mikor elharapták a tojáshéjat húsvét napján, azt mondták, Krisztusnak a vércseppjei vótak,” (Lészped, Hegedűs 1952: 42) – megosztása, adományozása a moldvai magyarok hite szerint kiterjeszti a benne rejlő áldást az adományozó és adományozott, élő és holt, reális és eszmei címzett javára is: *Istentől jön, Isten csinál részt mindenkinek* (Magyarfalu, Budau Katrina, sz. 1932; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése) „[s a halottakat] *Isten mind béprimili* (Külsőrekecsin, Fejér Máris anyósa, sz. kb. 1925, saját gyűjtés). Ezért a családi szükségleten felül némelyek mégegyszer annyit szentelhetnek, hogy legyen mit *istennébe* [Isten nevében] *adni*.

Először is a papnak ételszenteléskor átnyújtanak két tojást, egyesek a perselypénzt is ezzel váltják ki, és ilyenkor gyűjtenek a szeminaristáknak is. Az *istennébe adás* legtudatosabb indítéka halottaik lelki üdvének a biztosítása. Magyarfaluban pománába, istennébe adásként⁷ értelmezik a kolindáló gyermekek megjutalmazását is (Magyarfalu, Budau Katrina, sz. 1932; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése), melynek a fő tétje az elhangzó mágikus jókívánások értelmében az adományozó gazdaságának a prosperitása. Tehetségük szerint ötven-száz tojást is festenek, perecről, kalácsról, vagy újabban kekszről, cukorkáról is gondoskodnak, hogy jusson a húsvét kora reggelétől a nagymiséig csapatostól érkező, a feltámadás örömhírét meghozó, a háziakat Isten oltalmába ajánló (*Szálljon Isten házára, Istennek hagyjuk kenteket*) 10-12 éves *kicsikéknek*, akik az adományt *Isten fizessével* köszönik meg, és hogy *ne vesszenek el, a tyúkoknak is szerencséjére* kívánják (Magyarfalu, Bogdán Klára, sz. 1949; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése). Egy-egy házhoz ötven gyermek is eljön húsvét reggelén. A jókívánások teljesü-

⁷ E kifejezéseknek a közbeszédben elsősorban 'halotti áldozatot', másodsorban 'nem közvetlenül haszneltvű cselekvést' jelent.

lésének reményét az alkalom szent ideje, megfogalmazói gyermeki ártatlansága, rituális tisztasága, és az áldozati adományok nyújtják.⁸ Az adomány tehát a kedvezményezettek megemlékezése révén az adományozó javát is szolgálja.

Az írott pálcával vagy összefont nyírfapálcával járó barcaújfalusi *mongyolázó* (tojásszedő, kolindáló) legénykéek a felkeresett házak ablakának megkopogtatásakor elhangzó bekiáltása szerint „Rózsa néném, váltsa meg magát” (Seres 1984: 387), a tojás-adományt önmegválásnak tekintik. Ugyanezt fejezi ki a bukovinai locsolóvers is:

Váltsák meg leánykicot
egy szép piros tojással
Mind Krisztus urunk megvátotta
Széjes e világot vérivel (Sebestyén 1989: 146).

Ugyanekkor peracet is adnak a gyermekeknek. A perec halottkultuszban játszott szerepe alapján arra lehet gondolni, hogy a kolindálás nemcsak az élők, hanem a halottak javát is szolgálja. A klézseiek spirális alakban megfaragott *irtbottal* kolindálnak.⁹ A románoknál a húsvéti tojás is, a kolindáló bot is a világ rendjét fenntartó eszközök. Hasonlót a magyaroktól nem ismerünk.¹⁰

Halotti áldozat

Moldvai magyar idős asszonyok a húsvét hajnali misén templomban¹¹ minden halottjukért adnak tojást¹² és esetenként *pászkát*¹³ is, hasonlókorúaknak, a nevüket is *elnumilva* (megnevezve). A pászka vagy *kókonya* is rituális étel: töltelékre helyezett *sirített* (sodort) szála a frumószaiakat a Jézus elfogásakor használt kötélre (Halász 2002: 377),¹⁴ míg tésztakereszt-dísz a pusztinaiakat Jézusnak a keresztfájára emlékezteti (Fekete János Ilona, sz. 1912; Mihály Krisztina gyűjtése). Főleg gyermek-halottjaikról emlékeznek meg így.

8 A perec is rituális sütemény: a román néphit szerint Krisztus teste, a csángóknál a halott kezébe adott útravaló. Ezt a túlvilági útján haladva megeszi. Nem szabad befogni, hogy egyenes legyen a lélek útja. A perecre újjal benyomott gödörből angyalok isznak (Halász 2005; Pokolpatak, Bosnyák 1980: 222. 60. szöveg).

9 *Ez fűzfából készül: szépen megnyúznak egy fát, egy pántlikát úgy belőle lenyúznak, s aztán marad úgy zöld, s aztán elhúzzák az újjikval pirosítottóval* (Klézse, Botezatu Viktória, sz. 1956; Bartis Klára gyűjtése).

10 Hasonlót a Gorj megyei románoknál jegyeztek fel: ezek azt hitték, hogy a föld oszlopait tartó ördögök állandóan azzal fenyegetőznek, hogy elrágva az oszlopokat, leontják a világot. Szűz Mária azonban összegyűjti a kolindáló botokat és megmutatja nekik. Amíg az ördögök nézik a botokat, Szűzanya visszaállítja az oszlopokat. Ugyanígy csapja be őket piros tojással is (Pamfile 1997: 393–394).

11 *Fél hatkor, fél hétkor volt egy reggeli mise, húsvét reggelin, mentek az asszonyok, s vittek pászkát, vittek tojást, s néhány tojást akkor inkább adtak istennébe, felit odaadták istennébe. Adtak a templomba, istennébe* (Klézse, Botezatu Viktória, sz. 1956; Bartis Klára gyűjtése).

12 *...mennyi tojást visz, ...annyi hótat elnumil* (Magyarfalú, Zsarát Teréz; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése) Magyarfaluban még mennybemenetelkor és pünkösdkor is adnak tojást a halottakért (Bogdán Veronika; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

13 A középkorban a kókonyát a feltámadt Jézus többszöri megjelenése szimbólumául küldözgették egymásnak (Sándor kódex: 217).

14 A kókonya a középkori Sándor kódex szerint a mennyei szentek étele, mivel az összeállításához szükséges sajt és tej Krisztusnak a szentlélek cselekedeteiből égből szerzett testét, a tésztája isteni és emberi természetet egyesítő Fiú személyét, koszorúja az Atyjától kapott dicsőségét és felségét, az Anyjától kapott szegénységét és szenvedését, a zsidóktól kapott töviskoronáját és a mennyországbeliek által felismert igazságosságát jelenti, megsütése pedig az isteni szeretet tüzeit (Sándor kódex: 216–217).

Nekem hóttak meg kisebb gyerekeim. S akkor én elvettem a tojásokat, s adtam istennébe, me kinek van halva meg sok, annak kell adni, istennébe, az ilyen tojásokat (Magyarfalu, Bogdán Bernevetta, 39 éves; Farkas Csilla gyűjtése, 2002. július).

Ha volt valakinek vajegy gyermeke meghalva, akkor azért adott a gyermekeknek, ha van nagy, akkor ad a nagyoknak. Moszt is van vajegy öreg, hogy viszen piros tojást a templomba, s akkor ott a mise végén gyermekeknek, még mise közben es mikor ott van mellettük a gyermek, akkor nyújtsa oda a tojást s ő mondja magában, hogy kiért essék, kiért legyen (Klészse, Botezatu Viktória, sz. 1956; Bartis Klára gyűjtése).

Fenti esetekben egyértelmű az adomány halotti áldozat jellege (vö: Pócs 1982b: 305). Ugyanilyen célú a húsvéti miséről való hazatérésük után a szegényeknek vitt alamizsna is, aminek néhány faluban a neve is *áldozat*: Kelgyesten, Lucacești-en, Hălăucești-en, Bijghiren, Kacsikán a fehér kendőre tett ételadományt *jertfe* ('áldozatok') névvel illették (Ciubotaru 2002: 276).

Húsvét napján regvel jó regvel visz pománába egy kozonákat egy pászkát, egy néhány veres tojást, egy tángyér ótattat, egy kicsi galuskát, meg mid még van. „Né, elhoztam pománába tátámért, vagy mámámért, apámért, anyámért, melyikhez gondolod.” Oda adad azt a kocsonyát, pászkát s ami van még. A köszöni: „sten fizesse” (Magyarfalu, Zsarát Teréz; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

A halotti áldozat explicitebb formáját jelentette, ha a tojást húsvétkor kivitték a temetőbe, ahol virággal együtt az azévből elhunyt halott sírjára tették, ahogyan ez Magyarózdön szokásban volt (Makkai–Nagy é. n.).

Az egymás lelki üdvéért imádkozók kölcsönös csereajándéka

Húsvétvasárnap a keresztelő-, bérmláló-, illetve eskető keresztyányák keresztyánygyermeküknek húsvéti tojást, pénzt ajándékoznak.

223. kép. Asszony tojást ajándékozik kisgyermeknek. Somoska (Moldva), Chici Aliz felvétele, 2002

E szokás hiedelemháttére nem tudatos, mindenesetre az örömszerző reméli, hogy keresztyánygyermek halála után is megemlékezik róla (Demeter 2004: 235). Az ünnep során az egymást látogató rokonok, szomszédok is kölcsönösen pászkát, tojást hoznak egymásnak, ezzel megerősítve kapcsolatukat. Középkori egyházi elképzelések szerint a húsvéti rituális ételek küldözgetésével a feltámadt Krisztus többszöri megjelenését idézik fel. (Sándor codex: 216–217). Ha hasonlót nem is mondanak a csángók, minden esetre, a köszönésükkel és a tojás feltörésekor elhangzott szavaikkal valóban a feltámadás örömhírét viszik meg szeretteiknek. Tehát az ünnep az együvé tartozás érzését erősíti és szentesíti.

Életre-halálra szóló testvérfogadási csereajándék

Moldvában rituálisan tiszta,¹⁵ azonos nemű, 10-12 év körüli, nem vagy csak távolabbról rokon gyermekek a húsvéti tojásban rejlő áldást kölcsönösen kamatoztathatták egymás és ezáltal önmaguk javára,¹⁶ ha rituális körülmények közt egymással *tojást- s egyben mátkát, vésárt, vérjét, avagy keresztet váltanak*.

224. kép. Mátkálásra írott tojások. Mintái, felülről, balról: keresés, ezt Herzsán Máris másfél éves unokájának szánta, tekerményes, récelábas, récelábas, dea tetejiből lefelé, pillangós, lúdtalpas. A fent látszó körvirág naputánjáró. Külsőrekecsin (Moldva), Gazda Klára felvétele, 2002

225. kép. Mátkálás. Külsőrekecsin (Moldva), Gazda Klára felvétele, 2002

226. kép. Mátkálás. Külsőrekecsin (Moldva), Gazda Klára felvétele, 2002

¹⁵ Zala megyei mátkáló szövegek hangsúlyozzák a szüzesség tényét: a mátkatálat szűz küldte szűznek (Miszla, MNA 61a, Barabás Jenő gyűjtése).

¹⁶ Somogy megyében a mátkáló szöveg szerint a komatálat azért küldik, hogy a koma váltsa el magának (Kutas, MNA 29, Knézy Judit gyűjtése)

Ezzel egész életükre egymás mátkáivá, (vésárjáivá, vérjeivé, keresztjeivé), haláluk utánra egymás *testvéreivé* válnak.¹⁷ Idős asszonyok 3–10 mátkájukról emlékeznek meg. A *vésár* unokanővért-, a *vérje* unokafivért jelent, de így nevezik egymást a szerelmes fiatalok is, ami e kapcsolattípusban résztvevők elvárt szeretetszintjére utal. A *keresztké*k a komák gyermekei. A mátkaság különösen értékes szövetség, mert kizárólag baráti alapon, vérségileg idegenek közt köttetik.

Ezt két jó barát csinálta meg, amelyik erőst jól élt... s valami különösebbet akartak Magyarfalva, Bogdán Klára, sz. 1949; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Mátkát válts idegenekvel. ...A mátka a legnagyobb szeretőség. A másvilágon is meg vagy tetsződve. Mátká az, hogy tetszik (Klézse, Bezsán Erzi; Bartis Klára és Sikó Edit gyűjtése).

A rítusra néhol, például Lészpeden, Szabófalván, a húsvét utáni hét bármelyik napján (Ciubotaru 2002: 288), Klézsében, Külsőrekecsinben *mátkáló vasárnapon*, a délelőtti szentmise után, úton, szabadban került sor.¹⁸ A húsvéti szent időszak üzenete a feltámadás reménye, és az, hogy ezt az ember ésszel kevésbé, hittel¹⁹ és jelképek használatával inkább képes átélni. Az archaikusabb rítusú ortodox egyház arra emlékezve, hogy Jézus is jelképes ételeket fogyasztott el tanítványaival, hogy eloszlassa hitetlenségüket, húsvét után egy héttel a temetőben italt és kalácsot szentel, amit a halottak lelkéért elosztanak (vö: Béres 1973: 353). Mátkáláskor a csángók jelképes körülmények közt tojást cserélnek egymásért, egymás javára. Idős asszonyok emlékeznek rá, hogy jobb kezükbe fogva *esszetették a tojásokat, sirintették egymásnak, és húzták el, esszekondorították*, majd harmadszorra el is cserélték.²⁰ Kisujjukat összekapcsolták, vagy a kezüket a felkért keresztanya²¹ fogta össze.²² Magyarfaluban *húzták egyik a másikat*.²³ Eközben háromszor hangzott el a megkötött kapcsolat szorosságára és időbeni kiteljesedésére utaló szöveg:

Ezen a világon legyünk (legyetek) mátkák (vérjék, vésárok, keresztké, virisórák), a másik világon testvérek (húgosok) (Magyarfalva, Bogdán Bernadetta, Lészped, Lábnik; Egyházaskozár, Domokos 1974: 385; Hegedűs 1952: 42).

Ezend a világon vagyunk mátkászak, mászvilágra hugosszak (Klézse, Duma Andrásné Istok Ibolya, született 1959; Bajkó Árpád gyűjtése).

Mátká mától holnapig,

Én es mátká, te es mátká,

17 Éltre-halálra szólt a dunántúli komázás is: Ha élünk, ha halunk, mégis komák maradunk (Dióskál, Zala megye, Lévainé 1963: 241).

18 Az Esztergom megyei Muzslán 1846-ban a plébánia piacán került sor a lányok tojáscserejére, ami legalábbis egyházi beleegyezésről tanúskodik.

19 Gyűjtésünk napján a külsőrekecsini pap hitetlen Tamás példázata kapcsán tévelygéséről és a hit jelentőségéről prédikált.

20 A múltidejű elbeszélésmód nem jelenti azt, hogy ma ne mátkálnának. Mégis, a szokás visszaszorulóban van.

21 Lészpeden a felkérés módja: a táncban meghúzta a kendőjét, mondva: *Jöjjön, legyen keresztanyám* (Kallós Zoltán 1961-es gyűjtése Jánó Anna, 35 évestől).

22 A Baranya megyei Sósvertikén szintén egymás kezét megfogva és emelgetve mondták el a mátkafogadási szöveget (Sósvertike, Baranya megye, MNA 48b).

23 Egyebet: peracet vagy más süteményt is váltogathattak, például Klézsén, sőt inget, zsebkendőt, törülközőt, fésűt, cipőt is (Vizantea, Kalagor, Jugán, Szabófalva, Ciubotaru 2002: 289; Halász 2002: 385). A Somogy megyei Gamán a mátkatálalat saját szövésű kendőbe kötötték.

Meddig élünk, örökké mátkák vagyunk (Klézse, Duma Andrásné Istok Ibolya, született 1959; Bajkó Árpád gyűjtése).

Vére, vére, hóttig vére,
hóttunk után testvér (Hegedűs 1952: 42.²⁴)

Lészpeden bal kezében égő gyertyát tartó, felkért keresztanya mondta elő a szöveget, fogta össze, majd jobb keze élével alulról *vágta el* a kezeket, szentesítve, megerősítve e köteléket, és szerencsét kívánva:²⁵

Az Isten adjon szerencsét, szerencsés órába legyen (Hegedűs 1952: 42).

A szerencsekívánás mindkét esetben a mátkázódók életesélyeire vonatkozott,²⁶ a fogadalom szövege azonban örökké tartó, megtisztító kapcsolatra utalt:

...leges-leghamarabb, amikor a túlvilágra érsz, akkor leghamarább a mátkáddal jössz össze. S akkor váltottunk mátkákat sokat, hogy gyűljünk össze az örökvilágon sokan. Örökké az öregek, hogy az örökvilágon mind összegyűlnek egyherré, s azoknak amikor mondják hogy mátka egymásnak, az Isten minden bűnüket elbocsássa. Örökké tartott (Klézse, Bezsán Erzs; Bartos Klára gyűjtése).

Az evilági barátságtól a rokonságig, keresztkomaságig terjedő változatos kapcsolódások utánra a mátkálási fogadalom az *örökvilágra* a lehető legszorosabb vallási alapú testvéri köteléket ígérte:

Hogy szentkeresztben meghalt Jézus, s osztá... Szentkereszt által tesvérek az egész (Klézse, Botezatu Viktória; Bartis Klára gyűjtése).

A tojások *összecsokkantásával* és az eltörő tojás közös elfogyasztásával (például Magyarfaluban és Pusztinán) előrevetítették egyikük korábbi halálát, és a hátramaradó a mátka tevékeny felelősségét az elhunyt lelki üdvéért. Valóban, ha valamelyikük meghal, másikuk ma is családtagként áll a koporsója mellett, viszi temetéskor a keresztjét, és viseli el *istennében kapott* ruháit, amelyekbe a hiedelem szerint a halott a túlvilágon öltözik. A földi javainak öröklése és használata (is) kötelezi rá, hogy a halott mátká lelki üdvéért, megváltásáért imádkozzék.

Egy év múlva többfelé is *megújították a mátkát* (Bogdánfalva, Faragó 1956). Szabófalván, megismételve, de egyszersmind kiegyenlítve a tojás cserét,²⁷ a lányok *mátkásan kikkirigiltek* (Domokos 1974: 384), egymást szimbolikusan figyelmeztetve talán az életesélyeik egyenlőtlenségére, talán esetleges megtántorodásukra, talán a remélt feltámadásukra.

24 A sósvertikei mátkálási szöveg lényege ugyanez: „Mátka, mátká, mátkázzunk, Esztendőre dudázzunk, Ha éjjünk, ha hajjunk, Mindég mátkák maradjunk” (MNA 48b, Andrásfalvy Bertalan gyűjtése).

25 Lészped, hasonlóképp történt ez Sósvertikén is (MNA 48b).

26 A dunántúli hasonló komázás szövegei is a következő évi találkozásra utalnak: „Esztendőre kapáljunk” (Dióskál, Zala megye, Lévainé 1963), „Esztendőre dudázzunk” (Sósvertike, Baranya megye. MNA 48b Andrásfalvy Bertalan gyűjtése).

27 A két alkalom során kiegyenlítve, egyik lány két–négy, illetve négy–két tojást adott a másiknak (Ciubotaru 2002: 290).

A szokás tartozéka volt a rituális együttevés is: a feltört tojást közösen fogyasztották el (Gajcsána, Hegedűs 1952: 260), és valószínűleg ez volt a rendeltetése a mátkáló vásárnapra készített kábító hatású kendermagos *mátkamálénak* is.²⁸

A mátkálás nagykorúsítási, beavatási szertartásnak számított, amely megváltoztatta egymáshoz való viszonyulásukat: ekkortól kezdve a leánykák, legénykék nem *tegették* (tegezik), hanem *kendezték* egymást, *kendeződtek*. Egymást többé nem hívták a nevükön, hanem mátkának, keresztnek, keresztkének, vésárnak, vérjének stb. Egész életükön át segítették egymást.

A mátkálási tojáscsere lényege tehát az életre-halálra szóló, kölcsönös segítségnyújtáson épülő, mély vallási háttérrel rendelkező szövetség kötése. Keresztény jelképként van jelen a rítusban a megtisztulásra, feltámadásra utaló kifehéřített tojás, amelyet a nyomték kedvéért háromszor cserélnek el és vesznek vissza. Jelképes szerepű személy: a lélek megtisztulásáért fáradozó keresztanya erősíti meg ezt jelképesen, jelképes tárgy (életre utaló égő gyertya) jelenlétében, jelképes hangok (a feltámadásra utaló kikkirigilés) kibocsájtásával. A barátsági szerződést kézfogás és annak szertartásos elvágása szemlélteti, háromszor megismételt fogadalom, szerencsekívánás, együttevés erősíti meg. A rítus része a sorstudakolás. Az állapotváltozást a viselkedés és megszólításmód, sőt a státusz megváltozása tükrözi: mátkák később nem lehetnek egymás gyermekeinek a keresztzülei, talán azért, hogy a rituális kapcsolatok köre ezzel is bővüljön.

A szokás szókincse a szoros együvértartozást (a mátká, vér, testvér, húgos), a kölcsönösséget, egymásért való cselekvési hajlandóságot (vált) fejez ki. Személyfüggő, hogy a mátkálás rítusokban tükröződő intenzitása milyen mértékben valósul meg a konkrét esetekben. Van, aki így vélekedik:

A nem szentség. Ez csak egy szokás. Nem ullyan, mint a szentség, hogy kelljen vegye vaj valami. Ha tartsa, tartsa, ha nem, nem (Külsőrekecsin, Fejér Máris anyósa).

Jutalom gonoszűző kereplésért

Hídvégen húsvéthétfőn volt szokás, hogy a gyermekek a csattanó maszlag mérgező növény villás kórójából egymással versengve kerepelőt – Krisztus halálára emlékeztető nagypénteki szimbólumot – készítettek. A legerősebb hangú kereplő készítője nyerte el az összes piros tojást.²⁹

28 Ennek csak a neve és emléke maradt fent. A kendermagot tejben főzve, pirított hagymával és máléval *práznjik házaknál*, halotti megemlékezéseken is fogyasztották. A böjtös, pénteki kendermagos *zsufa* (levesféle) „nemcsak a gyomornak használ, hanem az agyvelőnek is... egy elméjében megfordult ifjat a lengyel király doctora evvel gyógyított vala meg” (Radvánszkyt idézi Halász 2002: 322).

29 A hídvégi játék leírása az 1940-es évekből származik: „Húsvét másodnapján minden gyermek a zsebébe tesz egy piros tojást, s kimegy a patak hídjához, ahol megvárja a vezetőt. Kimennek a mezőre, s megkeresik a múlt évi csattanó maszlag kóróját. Leülnek egy csoportba, és játékot készítenek belőle. Mindenki elkészíti az elsőt. Akié a lehangosabban csörög, az nyeri el az összes játékszert. Elkészítik sorra a többi hármat is hasonlóan versengve. Végül a tojások azéi lesznek, akinek a legtöbb játékszere van. Tenyérbe fogva forgatják. Még elég gyakran készítik, de csak ritkán játszanak vele, már csak a románok.” Makkai-Nagy é. n., vö: Gazda 2000a: 220).

Ellenszolgáltatás „égbevivő” hintázásért

A húsvéti hintán való hintázásért – pontosabban a hintaállításért, vagy az ahhoz szükséges fa biztosításáért – melynek révén a hintázás költészete szerint szimbolikusan az égbe lehetett utazni az élet vizében való megmártózás, az egészség, szépség, szerencse és jólét mágikus biztosítása érdekében, húsvéti tojás járt cserébe (vö: Gazda 2000a).³⁰ E két jelképes tárgy közötti kapcsolatot a piros tojáson megjelenő *cserkabala* motívum is jelzi.

Jutalom pásztorok tisztító és termékenységvarázsló rítusaiért

A magyar népszokások szerint a pásztorok különleges tiszteletnek örvendő személyek voltak, akik különböző jeles napokon, karácsonykor, húsvétkor, Szent György és Szent Márton napján különböző tisztító, termékeny- és bőségvarázsló rítusokkal: vesszőzés-sel, tülköléssel és kolindálással, valamint jókívánságokkal járultak hozzá a falubeliek általános jólétének a mágikus biztosításához. E szolgálatukért a gazdák az év több jeles napján megajándékozták őket. Húsvéthétfőn rendszerint piros tojást és kalácsot kaptak (Nagykölked, MNA 6, Vámos Mária gyűjtése, pótgyűjtés Biró Friderika; Nemesvita, MNA 27, Petánovics Katalin gyűjtése; Somogyacsa, MNA 45, Pócs Éva gyűjtése; Kaposkeresztúr, MNA 46, Barabás Jenő gyűjtése; Nemesgörzsöny, MNA 25, Kisbán Eszter gyűjtése; Nagyeresd, MNA 10b, Nógrádi Géza gyűjtése).

Jutalom húsvéti locsolók tisztító és termékenységvarázsló rítusaiért

Háromszéken „az öntözködés reggeli hat órától a kilenc órakor kezdődő templomi harangozásig tart, s ezalatt az ismerősök elvégzik egymásnál a megtisztelést és a véle járó vendégeskedést. A jó ismerősöket megkínálják szentelttel, vagy kókonnnyával, (kosárban elhelyezett sült bányahús, kalács, főtttojás, sonka, szalonna, bor, köményes pálinka és só, amihez néha a bicskát is odateszik, hogy az is megszentelődjék.) [...] A szentelt iránt nagy tisztelettel vannak s a hulladékot tűzre teszik” (Malonyay 1909: 264). A növekedést ab ovo is biztosító húsvéti víz katartikus hatása:

*Eljöttünk hozzátok ifjúi létünkre,
Hogy harmatot öntsünk egy szép növendékre.
Mert, ha meg nem öntsük ezen esztendőben,
Nem virágzik szépet nekünk jövőendőben.
Friss víz kívánkozik annak homlokára,*

[...]

*Virágozzon mindig ékes virágokat
S nyerjen az Egekben fényes koronákat (Háromszék, Malonyay 1909: 264)*

E tisztító rítus keresztény értelmezés szerint lelki természetű. A köszöntők Galileából hozzák az örömhírt:

*Szomorú nap vala ezelőtt három nap,
Nagy kinok közt halt meg a legnagyobb főpap
De már kiszabadult a halál fogságából,*

30 Akié volt a fa, az kapott minden hintázótól egy veres tojást (Kriston Vízi 1985: 38).

Feltámadott s kijött szent koporsójából.

*Jézus nagypénteken halálra kinzatott,
Harmadnap husvétban ismét feltámadott.*

*Hogy feltámadt Krisztus, örömmel hirdessük,
Mert mi Galília városából jöttünk. (Szentiványlaborfalva, Háromszék)*

*Örömhírrel jönnek e széles világból,
Jézus, a megváltó, feltámadt sírjából.
Nincs már a kereszten és nincsen sírjában,
Ott él s uralkodik, fenn a mennyországban (Háromszék, Malonyay 1909: 265).*

A locsolóvíz nem más, mint Jézus keresztelővize:

*... Én is Bethlehemből hozva ezen vizet
Virágjokat öntni kérek engedelmet...*

A locsolás pedig Krisztus keresztáldozatára emlékeztetve vezet a bűnök bocsánatához, a tisztuláshoz:

*Ezt az öntözést is bevették szokásba,
Hogy maradjon velünk szent példaadásra.*

*Mi is eljöttünk most a tiszteléstekre,
Hogy meg is öntözzünk, annak emlékére,
Hogy mint a tiszta víz, a szennyet elmossa,
Úgy Jézus vérével bűnünket elmossa.
A vízzel való locsolás és a festett piros tojás,*

Jelzi a vér hullását, s bűnünknek bocsánatát (Szentiványlaborfalva, Háromszék, Malonyay 1909: 267).

Ettől várható a földi élet szépsége is:

*Legyen éltök olyan, mint az aranyfolyás.
[...]
Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Gazdájával együtt ékes gazdasszonyát. (Általánosan használatos.)*

A locsolás a szerelemvarázslás módja: Malonyay a szerelmi locsolóverseket a húsvéti tojás erotikus jelentésével hozza kapcsolatba (Malonyay 1909: 258).

*Ezt a plántát itten, az Isten éltesse,
Az ő szerencsáját az Égig emelje,
Egy friss legénynek az ölébe tegye (Kovászna, Háromszék, Malonyay 1909: 265).*

Ám a húsvéti köszöntőversek tanúsága szerint ez a rítus áttételesen a halál–feltámadás, üdvösség képzetét is magába foglalja.

*Állj elé virágszál a megöntözésre,
Hogy jobban viruljál az éden kertjébe.
A hol is hallatszik szava trombitának,
Legyetek lakói Isten országának* (Általánosan használatos, Malonyay 1909: 265).

*Ennek a váltsága egy pár piros tojás,
Ötöt egy pár tojás, megfogja váltani* (Polyán, Háromszék, Malonyay 1909: 265).

A búcsúvers szerint a jutalomként adott húsvéti tojás adomány, amiért Isten áldása jár:

*Köszönöm szívemből kedves adományát,
Ha én nem adhatom szívem szerint mását,
Adja a jó Isten magukra áldását* (Általánosan használatos, Malonyay 1909: 264).

Szerelmi ajándék

A szerencsevárományos legény a jövődöbelijét külön is meglátogatta. Árapatakon erre kicsi húsvétkor, vagyis a fehérvasárnapot követő hétfőn került sor. A lány 21 tojással ajándékozta meg. Köztük volt a legény ragaszkodását, valamint a termékenységet mági-kusan biztosító *veszett utas–emlékes, békás–életvizes, és kígyófejes* tojás is.

Jóslások eszköze

Húsvét napján a családi asztalnál a családtagok által feltört tojások eltörési sorrendjéből elhalálzási sorrendjükre jósoltak (Szerbek, Halász 2002: 382). A húsvéti tojást meg is ehették, de jóslás céljából meg is őrizhették. Az épen maradt tojás állapotából gazdája analógiásan következtetett az adományozó állapotára. Hétfaluban az elsárguló piros tojás figyelmeztette a legényt, hogy a lány „bús gondolatok közt, szerelmi bútól zokogva írta, s következőleg az, aki őt leghűbben, legigazabban szereti” így nemegyszer siettetett az esküvőt (Orbán Balázst idézi Seres 1984: 395). Árapatakon a tojás elszíntelenedéséből a tojásíró betegségére, eltöréséből a kapcsolat felbomlására jósoltak (Lőrinczi 2001: 93). Külsőrekecsinben úgy tartották, hogy a mátkáláskor kapott megőrzött tojás

...esztendőre ha üres, akkor arra jel, hogy szegénység, szegény vagy, s ha teli, s nincsen elszáradva, akkor szerencsés vagy. Vagyonság. S volt egy öregasszony, berengyesti, hogy volt egy fia s egy leánya, s eltett két tojást, egyik az egyiké, s a másik a másiké. S esztendőre megtörték. Fíué el vót száradva, nagyön szegény, semmi szerencséje nem vót, legalább még a gyermekeivel se feleségével, elválnak. Lányának tiszta teli vót, nagy gazdagságba, nagy életbe, jól értekedzik az urával, gyermekei min jól vannak, de úgy vót az Istentől nekik. Megcserkálta az asszony. Üres volt a fíué s az szegén (Külsőrekecsin, Herzsánné Duma Máris, sz. 1956; saját gyűjtés)

Az emlékebe eltett tojásokról az a néphit, hogy azoknak belseje, hét év alatt fényes, sárga kővé válik, amely gyűrűfejnek is használható. (Malonyay 1909: 270).

Kapcsolatfenntartás és reprezentáció eszköze

A húsvéti tojás a lány számára reprezentációs tárgy. Napjainkban, a mobilitás megnövekedése következtében ez a funkciója a falun túlra is kiterjedt. Ez esetben a tojás már nemcsak az adományozót, hanem annak lokális identitását is reprezentálja.

A húsvéti tojás tartozékainak és származékainak szimbolikus funkciói

A szentelt tojáshéj összetett mágikus funkciói

A szentelt tojás héjáról azt tartották, a tyúkoknak is egészséget hoz, ha az ételükbe keverik:

Vegyítettük bé kásába, s vízbe s adtuk oda. Vigyítettük össze lisztvel s adtuk oda a tyúkoknak. Egészség az állatoknak is (Magyarfalu, Zsarát Teréz; Plájás Ildikó és Farkas Csilla gyűjtése).

Ugyanez a néphit szerint felhasználható volt sebek gyógyítására, az állatok használatának megőrzésére, földbeásva a termés serkentésére, a természeti csapások (tűz) megelőzésére, egészség- és szépségvarázslásra (Wlislöckiné Dörfler 1895: 209–213).³¹

A nagypénteki tojásból készített tojásmadár mint életszimbólum

A húsvéti tojással anyaga (tojás), készítése ideje (nagypéntek), módja (festés, feltörés) révén részlegesen analóg, plasztikus szimbólum a *madárka*, élet- és feltámadásjelkép, amit a hintázók a szövegek szerint a „zöld erdőből síppal, dobbal, szép muzsikaszóval” szereznek meg. Bukovinában nagypéntektől következő nagypéntekig állt a mestergerendán.³²

Összegzés

A húsvéti festett és írott tojás tehát eredendően szimbolikus jelentéseket magába sűrítő rítustárgy volt, amely alakjával, színével, mintáival és használatával egyszerre fejezte ki a földi értékeket, amilyen a jólét, munka, egészség és összetartás, szeretet, és tartotta ébren a halál gondolatát, segített hinni a feltámadásban, az örökéletben. Hirdette a szeretetnek, az egymás szolgálatának az értékét. Természetfeletti segítséget nyújtók, égi és földi lélekpásztorok és mátkák jutalma volt, akik képesek voltak közbenjárni embertársaik szükségleteiért, képesek voltak átvezetni őket a világokon. Azt példázta, hogy ez az áttörés csak megfelelő tudati, lelki és morális szinten, csak annak sikerülhet, aki hallgat jó pásztoraik szavára. E jelentések vallási vonatkozásai az individuális személyiségfejlődés és racionális gondolkodás során háttérbe szorultak, miközben más értékek erősödtek fel, amilyen az érzelmek szabadsága, valamint a nemzeti hovatartozás érzése.

31 A havasalföldi románok is úgy tartják, hogy „Akinek ilyen tojás van a házában, azt tűz nem fogja, víz nem árasztja el, tolvajok nem támadják meg és védve van a betegségektől” (Marian 1994: 216–217).

32 A kifűjt, festett, esetleg megírt tojástestbe papírszárnyat és tésztafejet illesztettek (Bukovina, Sebestyén 1989: 226).